

CAHİLİYE'DEN İSLÂM'A CESARET TİMSÂLİ BİR KADIN PORTRESİ: HİND BT. UTBE

HATİCE NUR ERTÜRK
DOKTORA ÖĞRENCİSİ
İSTANBUL Ü. İSL. TAR. VE SANATLARI

ÖZET

Hiz. Peygamber'in (s) yaşadığı kutlu dönemi, onun davetine muhatap olan insanları tanımak, yaşadıkları kişisel ve toplumsal değişimi algılamak tarihçilerin, hususen İslam tarihçilerinin ilgi alanı olmuştur. İslâm öncesinden başlayarak karakteri, duruşu, özgüveni, cesareti ile hemen her konumda kendini belli eden tavırlarıyla dikkatleri çeken simalardan biri Kureys'in Abdışems soyundan olan Hind bt. Utbe'dir. Bu çalışmada, Mekke'nin ileri gelenlerinden Utbe b. Rebî'a'nın kızı, Ebû Süfyân b. Harb'in eşi, İslâm tarihinin en önemli figürlerinden biri ve Emevî Devletinin kurucusu Muâviye b. Ebû Süfyân'nın annesi Hind bt. Utbe'nin yaşamı konu edilmiştir. Mensubu olduğu aile, kabile coğrafya, zaman dilimi, gelenek-görenek gibi etkili olan faktörler dikkate alınarak, Müslüman olduğu sürece kadar İslam'a karşı sergilediği tavır bir yana, evlat, eş, anne, şair daha da önemlisi "bir kadın" olarak Hind bt. Utbe'nin, Cahiliye'den İslam'a dönüşümü irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hind bt. Utbe, Cahiliye, Ebû Süfyân, Cesaret, Kadın.

PORTRAIT OF A WOMAN OF COURAGE FROM JAHILIYYAH TO ISLAM: HİND BİNT UTBAH

Historians, particularly Islamic historians have always been in great interest to know personalities who were addressed by prophet Mohammed and yet to be more knowledgeable on how those reacted transformed into Islam, moreover to get satisfactory information about era of Muhammed which is called "era of bliss" (asr al-saadah) as well. Having started from pre-Islamic era, one of the most significant figures, with her very own unique character, self-confidence courage, apparent attitudes under any circumstances, is Hind bint Utbah, descendant from Qurashi Abd al-Shams. In this article, life of Hind bint Utbah, daughter of Utbah b. Rabi'ah who was one of the prominent leaders of Mecca, wife of Abu Sufyan ibn Harb, mother of the founder Umayyad Dynasty-State and one of the most prominent personalities in Islamic history, Moawiyah b. Abu Sufyan has been studied. Besides her attitudes of severe hatred, against Islam before her transformation, her position has been examined as a mother, wife, poet, moreover as a "woman" Hind bint Utbah, jahiliyyah to Islam and this study has been achieved by taking such effective elements as her family membership tribal life, geographical conditions, time line traditions-customs into account.

Keywords: Hind bint Utbah, Jahiliyyah, Abu Sufyan, Courage, Women.

Giriş

Tarih yazımında hiç şüphesiz cesaretleriyle hafızalara kazınmış kahramanların, toplumları arkalarından sürükleyen öncü şahsiyetlerin, liderlerin yeri büyüktür. Hayat hikâyeleri, bir anlamda iyi-kötü, güzel-çirkin, cesur-korkak temayüz eden karakterlere farklı anlamlar yükleyerek inşa etme üzerine kuruludur. Tarihî metinlerden yola çıkarak biyografik veriler üzerinden toplumun değerlerini yeni nesillere aktarılır. Bu anlamda tarih verilerinin toplum mühendisleri için makbul bir malzeme olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Zira aramızda olmayan tarihî figürlerin, eldeki malzeme gözden geçirilip rol model olarak topluma sunulması; inanç sistemleri, ideolojiler için kolay bir o kadar da sıklıkla başvurulmuş yöntemlerdendir.

Günümüzde İslâm tarihi alanında, Hz. Peygamber'in (s) hayatı kadar, onun öğrencileri, dostları olarak bilinen sahabîlerinin yaşamlarını, örnekliklerini ortaya çıkaran çalışmalar hiç de azımsanmayacak orana ulaşmıştır.^[1] Câhiliye döneminden itibaren İslâm'ın doğuş sürecine tanıklık eden mümtaz şahsiyetleri tanımak vahyin indiği ortamı algılamak, kişisel değişim- toplumsal dönüşümün sırlarına vâkıf olma imkânı sağlar. Diğer yandan şirkten tevhide uzanan süreçte, toplumun bahsi geçen değişimini anlamak için dönemin "kadın" olgusunu tanımak da elzemdir. Bu çalışmada, aynı coğrafyada yaşayan ve yakından aşına oldukları Hz. Peygamber'in (s) çağrısına uzun yıllar bigâne kalan, kimi zaman ona düşmanlıktan geri durmayan, ancak hangi konumda olursa

[1] Nihal Şahin Utku, "Biyografik Tarih Yazımı İçinde Siyer", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013/1, sayı: 44, s. 263-290.

olsun “*her daim dik duran bir kadın*” figürünü ele almak istiyoruz: Hind bt. Utbe b. Rebî'a. Onun hayat hikâyesini ele alırken düşüncemiz, görsel unsurlarla çevrelenmiş meşhur “*çiğeri yiyen kadın*” algımızı sorgulamak, mümkün olduğu nispette bununla ilgili ipuçlarına ulaşmaktı. Kezâ, hayatının tüm evreleriyle Hind'in dönüşümünün seyri, bütüncül ve kapsamlı bir şekilde ortaya koyulmalıydı. Evlat, anne, eş, kardeş daha da önemlisi filizleri yeni yeşeren İslâm toplumunda bir “*kadın*” figürü olarak Hind b. Utbe'nin doğru bir şekilde anlaşılmasıydı.

Hind bt. Utbe'nin Hayatı, Soyu, Ailesi

Hind bt. Utbe b. Rebî'a b. Abdışems b. Abdimenâf b. Kusay'ın soyu baba tarafından Hz. Peygamber ile (s) Kusay b. Kılâb'da birleşmektedir.^[2] Annesi ise, Orta Arabistan'da Medine'nin güneydoğusunda yerleşmiş Süleym^[3] kabilesine mensup Safiyye bt. Ümeyye b. Hârise b. el-Evkas b. Mürre b. Hilâl b. Fâlic b. Zekvân b. Sa'lebe b. Bühse b. Süleym'dir.^[4] Kureyş'in akıllı ve güzel hanımlarından^[5] biri olarak kaynaklarımızda tavsif edilen Hind b. Utbe'nin doğum tarihine dair herhangi bir veriye ulaşamadık. Hz. Ömer'in hilafeti sırasında Yermük (15/636) savaşına katılması, yine bu dönemde aktif olarak ticaretle uğraşması ve oğlu Muâviye'nin hayatına dair bilinenlerden yola çıkarak vefatı esnasında Hind'in çok da ileri yaşlarda olmadığını düşündürmektedir.

Hind'in babası Utbe b. Rebî'a (ö.2/ 624)

Hind'in babası Utbe b. Rebî'a b. Abdışems b. Abdimenâf b. Kusay, Mekte'nin eşrafından olup, kaynaklarda görüşlerine değer verilen, cömert, şair, hatip, sulhu ön plana çıkaran yönleriyle tavsif edilmektedir.^[6] Utbe b. Rebî'a'nın yaşadığı Arap toplumundaki konumunun anlaşılmasına, müşriklerin Hz. Muhammed'e (s) peygamberliği yakıştırmayarak “*Bu kitap iki şehrin birinden büyük bir adama inmeli değil miydi*” ifadesinde kastedilen

[2] İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî Ebû Hâtîm Dârimî el-Bustî (ö. 354/965), *es-Sikât*, Dâiratü Me'ârifî'l-Osmâniyye, Haydarabâd, 1393/1973, C.VIII, s. 189, M. Yaşar Kandemir, “Hind b. Utbe”, *DİA*, C. XIIIIV, s. 64-65.

[3] Muhammed, Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2015, s. 390.

[4] İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' Zührî (ö. 230/845), *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, I-VIII, thk. Ali Muhammed, thk. Muhammed Abdukadir Atâ, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1990/1410, C. 8., s. 187.

[5] Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748/1348), *Tarihü'l-İslâm ve vefeyatü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*, thk. I-XV, thk. Beşar Avvâd Maruf, Dârü'l-Garbi'l-İslâm, [y.y.], [t.y.], C. II, s. 166.

[6] Detaylı bilgi için bkz. Adnan Demircan, “Utbe b. Rebî'a”, *DİA*, C. XLII, s. 235-236.

kişilerden biri olarak adının geçmesi ışık tutacaktır.^[7] Utbe'nin Câhiliye devrinde Araplar arasında sıklıkla meydana gelen savaşlardan (Ayyâmü'l-Arab) birinde arabuluculuk pozisyonu üstlendiği^[8], hatta Mekke'de asayiş ve adaleti sağlamak üzere oluşturulan ve ailesinin muhalefetine rağmen Hz. Peygamber'in (s) iştirak ettiği *Hilfü'l-fudûl* adlı erdemliler hareketine kabilesinden tecrit pahasına katılma niyetinde olduğuna dair serzenişi önemli bir detay olsa gerektir.^[9] Diğer yandan Kâbe'nin tamiirinden sonra, Hz. Peygamber'in (s) hakemliği ile Hacerülesved'in yerine yerleştirilmesinde, Abdümenâfoğullarını Utbe b. Rebî'a'nın temsil ettiği de unutulmamalıdır.^[10]

İbn İshak, İslâm'ın Mekke'de yayılmasından rahatsız olan müşrikleri temsilen Hz. Peygamber (s) ile görüşüp ona makam, mal, mülk vb. şeyler teklif eden kişinin Utbe b. Rebî'a olduğunu kaydetmektedir.^[11] Öyle anlaşılıyor ki Utbe b. Rebî'a, Allah Rasûlü ile konuşarak içinde yaşadığı toplumda barış ve bir arada yaşamak için çaba göstererek uzlaşmacı bir tavır sergilemiştir. Diğer yandan Allah Rasûlü (s) Mekke'de tebliğ vasatı kalmadığını anlayınca, Müslümanlara destek ve yeni bir yurt arayışıyla gittiği Taif yolculuğunda beklediği ilgiyi bulamayınca, dönüşünde Utbe ve Şeybe b. Rebî'a kardeşlerin bahçesine sığınmış.^[12] Onlar müşrik olmalarına rağmen akrabalık gayretiyle, köleleri Addas'ı eziyete maruz kalan Hz. Muhammed'e (s) üzüm ikram etmek üzere yollamışlardı.^[13]

Utbe b. Rebî'a'nın diğer birçok müşriğe göre Hz. Peygamber'e ve Müslümanlara karşı daha makul bir tutum sergilediği, kölesi Addas'a ya da

[7] Zuhruf 43/31.

[8] İbnü'l-Cevzî, Hz. Peygamber'in (s) doğumundan on dört yıl sonra meydana gelen hadiselerden bahsederken; Kureyş ve Kaysiler arasında meydana gelen bir savaşta, otuzlu yaşlarda olan Utbe b. Rebî'a'nın araya girerek çatışmayı durdurmasını zikretmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed Bağdâdî (ö. 597/1201), *el-Müntezam fî târihi'l-ümem ve'l-mülük*, I-XIX, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1992/1402, C. II, s. 298; İbnü'l-Kesîr, Ebü'l-Fida' İmâdüddin İsmail b. Ömer b. el-Kesîr el-Kureşî, el-Basrî (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-nihâye*, I-XXI, thk. Abdullah b. Abdullah b. Muhsin b. Türkî, Dârü'l-Hicre, Beyrut, 2004, C. III, s. 454.

[9] İbn Habîb, Ebü Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye el-Haşimî el-Bağdadî (ö. 245/860), *el-Münevver fî Ahbâri Kureyş*, tsh. Hurşîd Ahmed Fâruk, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1405/1945, s. 281.

[10] İbnü'l-Cevzî, *Müntezam*, C. II, s. 236.

[11] İbn İshâk Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Muttalibî el-Medenî (ö. 151/767), *es-Sîretü'n-Nebeviye*, thk. Ahmed Ferîd el-Mizyâdî, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2009, s. 234.

[12] İbn Hişâm, Ebü Muhammed Cemâleddin Abdülmelik (ö.218/833), *es-Sîretü'n-Nebevi*, IV, thk. Muhammed Ali Kutub, Beyrut, 1992, C. I, s. 288.

[13] Taberî, Ebü Cafer b. Cerîr Muhammed b. Cerîr b. Yezîd (ö. 310/923), *Tarihü't-Taberî (Tarihü'l-ümem ve'l-mülük)*, I-XI, Haz. 'Ureyb b. Sa'd el-Kurtûbî, Dârü't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut 1387, C.II, s. 346.

başka bir köleye eziyet yaptığına dair anektot söz konusu edilmemektedir. Utbe'nin hicretin ikinci yılında gerçekleşen Bedir savaşıyla neticeleşen, ticaret kervanını kurtarma amacına yönelik çıkılan sefere, isteksiz bir şekilde katılması dikkat çekicidir. Nihayet kervanın güvende olduğu anlaşıldığında insanları sıcak bir çatışmadan alıkoymak isteyen^[14] Utbe b. Rebî'a, savaş çığırtağlığı yapan Ebû Cehil tarafından da korkaklıkla suçlanmıştı.^[15] Bedir'de Ubeyde b. Hâris ile giriştiği mübâreze her ikisi de yaralanmış^[16] Hz. Ali ve Hz. Hamza müdahalesiyle savaş meydanında öldürülmüştü.

Bedir savaşında babası Utbe, amcası Şeybe, kardeşi Velid ve üvey oğlu Hanzala başta olmak üzere birçok yakını kaybetmesi Hind bt. Utbe için kuşkusuz bir dönüm noktası olmuştur. Bedir'de öldürülenlerin öcünü alınmadıkça koku sürünmeme, eşyle beraber olmama gibi Cahiliye âdetlerinden olan yemini ettiği kaynaklarda zikredilmektedir. Keza, yitirdiği yakınları için neden ağlamadığını soranlara, intikam duygularını ağlayarak söndürmek istemediğini ifade etmişti.^[17] Nitekim Vâkıdî, Hind'in Hz. Peygamber (s) ve Ensâr kadınlarını sevindirmemek için ölen yakınlarına ağlamadığını, yaklaşık bir yıl sonra gerçekleşecek Uhud savaşına kadar eşi Ebû Süfyân ile birlikte olmadığını aktarmaktadır.^[18]

Kardeşleri

Hind b. Utbe'nin kardeşleri arasında İslâm davetine erken dönemde icabet eden Mihşem^[19] b. Utbe b. Rebî'a (ö.12/633), kaynaklarda yaygın olarak "Ebû Huzeyfe" künyesiyle tanınmaktadır.^[20] Uzun boylu ve güzel yüzlü olarak tavsif edilen Ebû Huzeyfe'nin bazı rivayetlerde annesinin isminin "Safiyye" olarak anılması Hind ile anne-baba bir kardeş olduk-

[14] İbnü'l-Esir, Ebû'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim (ö. 630/1233), *el-Kâmil fî'l-Târîh*, I-X, thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1997, C. II, s. 19.

[15] Taberî, *Târîh*, C. II, s. 426; İbnü'l-Cevzî *Müntezam*, C. III, s. 14; İbnü'l-Esir, *Kâmil*, C. I, s. 686.

[16] Makdîsî, Muhtâr b. Tahir, (ö. 355/966), *el-Bed' ve'l-târîh*, I-VI, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Por Said, [t.y.], C. IV, s.189; Zehebî, *Târîh*, C. II, s. 20.

[17] Vâkıdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vâkid es-Sehmî el-Medenî (ö. 207/823), *Kitâbü's-Siyer ve'l-Meğâzî*, I-III, thk. Marsden Jones, Darü'l-İlâmî, Beyrut, 1989, C. I, s.124.

[18] Vâkıdî, *Meğâzî*, C. I, s. 124.

[19] Hâkim en-Nisâbü'rî, Ebû Huzeyfe'nin ismi olarak "Hısl" ifadesini zikretmektedir. Hâkim, Ebû Abdullah İbnü'l-Beyyî' Muhammed Hâkim en-Nisâbü'rî (405/1014), *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, I-IV, thk. Mustafa Abdülkâdir 'Atâ, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990/1411, C. III, s. 248; Bazı kaynaklarda ise "Huşeym", "Hâşim" ve "Kays" adları da geçmektedir. Bkz. Süheylî, Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed (ö. 581/1185) *er-Ravzü'l-Ünüf fî Şerhi's-Sîreti'n-Nebeviyye li'bnî Hişâm*, I-VII, thk. Ömer Abdüsselam Selamî 2000, Darü'l-İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 2000, C. II, s. 301.

[20] Selman Başaran, "Ebû Huzeyfe", *DİA*, C.X, s. 159

larını göstermektedir.[21] Ailesinin muhalefetine rağmen Ebû Huzeyfe, dinine samimiyetle bağlanmış, eşi Sehle bt. Süheyl b. Amr ile önce Habeşistan'a,[22] akabinde Medine'ye hicret etmiştir.[23] Ebû Huzeyfe Kureyş müşrikleriyle Müslümanların ilk mücadelesi olan Bedir[24] savaşına katılmış, babası ve kardeşi karşı safta olduğu halde çarpışmıştır.[25] Ne var ki, çok sevdiği ve iman etmesini ümit ettiği[26] babasıyla mübarezeye çıkma talebinde bulunduysa da[27] onun bu isteği Hz. Peygamber (s) tarafından bu isteği kabul edilmedi.[28] Savaş sonrası müşrik olarak öldürülen babasını gören Ebû Huzeyfe çok üzülmüş, ızdırabı yüzüne yansımıştı. Hz. Peygamber (s) onun bir evlat olarak yaşadığı üzüntüyü fark etmiş, hassasiyetini anlayışla karşılamış, ona hayır dualarda bulunmuştur.[29] Hz. Peygamber ile birçok savaşta beraber olan Ebû Huzeyfe, Hz. Ebû Bekir'in hilâfeti döneminde 12/633 yılında elli dört yaşında katıldığı Yemâme savaşında şehit düşmüştür.[30]

Hind'in kardeşlerinden bir diğeri de Velid b. Utbe'dir.[31] Kızı Hind'i Ebû Süfyân ile evlendiren Utbe b. Rebi'a, oğlu Velid'i de Benî Ebû'l Hukayk'a-

[21] Hâkim, *Müstedrek*, 4c., C.III, s. 347.

[22] Süheylî, *Ravz*, C. III, s. 121.

[23] İbnü'l-Esir, *Kâmil*, C. I, s. 673.

[24] Buhârî, Bedir savaşına katılanlar arasında Ebû Huzeyfe'yi de zikretmektedir. Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm Cu'fi (ö. 256/870), *Sahîhü'l-Buhârî*, Muhammed b. Zühre b. Nâsir en-Nâsir,[y.y], 1422, Meğâzî, 77.

[25] Diğer yandan Câhız, Bedir savaşı öncesinde, Hz. Peygamber'in "Hz. Abbas ve Haşimoğullarının "savaşa zorla gelmeleri dolayısıyla öldürülmemeleri" uyarısına karşın, Ebû Huzeyfe'ninkendi yakınlarıyla savaşma konusunda yaşadığı ikileme dikkat çekmektedir. İlk planda insani bir tepki veren Ebû Huzeyfe daha sonra kullandığı ifadelerden pişmanlık duymuştur. Bkz. Câhiz, Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî Leysi Ebû Osmân (ö. 255/869), *el-Osmâniyye*, thk. ve şerh: Abdüsselam Hârun, Dârü'l-Cil, Beyrut, 1991, s. 194;

[26] Babası Utbe'nin Bedir'de öldürülmesinden sonra oğlu Ebû Huzeyfe'in yüzündeki sıkıntıyı farkeden Allah Rasûl bu durumu ona sormuştu. O da babasının yumuşak tabiatı sebebiyle müslüman olacağına dair ümidinin gerçekleşmemesini, üzüntüsünün sebebi olarak dile getirmişti. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbnü'l-Cevzî, *Müntezam*, C. III, s. 120.

[27] Ebû Huzeyfe'nin babası Utbe ile teke tek vuruşma isteği, kardeşi Hind tarafından şiddetle kınanarak şu sözlerle hicvedilmesine sebep olmuştur "Şaşı, dişlek, bahtı uğursuz/ Ebû Huzeyfe, dinde insanların en kötüsü/ Küçüklüğünde seni terbiye eden babaya böyle mi teşekkür ettin? Onun terbiyesiyle eğri-bügrüsüz sıırım gibi bir genç oldun..." Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. III, s. 62.

[28] Vâkıdî, *Meğâzî*, C. I, s.70.

[29] İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî el-Bustî (ö. 354/965), *el-Ihsân fî Takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, I-XVIII, Mue'ssetü'r-Risâle, Beyrut 1988, C. XV, s. 563.

[30] Selman Başaran, "Ebû Huzeyfe", *DİA*, C. X, s. 159.

[31] İbnü'l-Esir, Velid'le ilgili ilginç bir aktarmaktadır. Rivayete göre Hz. Abbas'la Velid b. Utbe'nin arkadaş olduğu rivayet edilmektedir. Velid b. Utbe'nin Bedir öncesinde Hz. Peygamber'in halası Atike'nin gördüğü rüyayı Hz. Abbas kimseye söylememesini uyararak kendisiyle paylaşmıştı. Ancak Atike'nin gördüğü ve ciddi bir gelişmenin habercisi olarak

[32]göndererek onların mücevherlerini ödünç aldırılmıştı. Hatta Velîd'in Abdüşems'den bir grupla birlikte rehin alındığı, bir ay sonra mücevherlerin daha fazlasıyla birlikte gönderilmesi ile ancak Velîd ve yanındakilerin serbest kalabilmişti.^[33] Velîd b. Utbe Bedir savaşında Hz. Ali ile münâfere yapmış ve yenilerek müşrik olarak öldürülmüştü. Daha sonraki dönemde Velîd b. Utbe'nin kızı Hind,^[34] dayısı Ebû Huzeyfe b. Utbe tarafından evlatlığı Sâlim ile evlendirmişti.^[35]

Ümmü Ebân bt. Utbe b. Rebî'a, Hind'in baba bir kız kardeşidir. İbn Asâkir kaydettiği rivayete göre, Ümmü Ebân eşi Ebân b. Sa'îd b. el-Âs b. Ümeyye ve kardeşi Ebû Hâşim ile birlikte Şam'ın fethinde bulunmuştu. Ebân b. Sa'îd, Ecnâdeyn (13/634) savaşında şehit olmuştu.^[36] Eşinin vefatından sonra Medine'ye gelen Ümmü Ebân'a ileri gelen sahâbîlerin evlilik teklifinde buldukları^[37] olduğu bilinmektedir. Bunlar arasında yer alan Hz. Ömer'i Ümmü Ebân, muhtemelen onun sert mizacı gibi bazı özelliklerini

yorumlanan rüyanın Velîd tarafından Mekke'dekısa bir zaman zarfında yayıldığı aktarılmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. İbnü'l-Esir, *Kâmil*, C. II, s. 13.

[32] Mekke halkı Hayberliler'den düğün gibi özel günlerde kazan, mücevher gibi şeyler ödünç alırdı. Muhammed Hamidullah, "Hayber", *DİA*, C. XVII, s. 21; Benî Ebû'l Hukayk yahudi zenginlerinden olup, Utbe b. Rebîa kızı Hind'in düğünü için kendilerinden borç olarak mücevherler temin etmişti.

[33] İbn Sa'd, *Tabakât*, C.VIII, s. 188.

[34] Hind bt. Velîd b. Utbe'nin ilk muhacir hanımlardan olduğu zikredilmektedir. Nesaî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Aliyyi'l-Horasânî (ö. 303/915), *el-Müctebâ mine's-Sünen: es-Sünen es-Suğrâ li'n-Nesâî*, thk. Abdulfettâh Ebû Ğudde, Mektebetü'l-Matbuati'l-İslâmiyye, Halep 1986/1406, Nikâh, 29.

[35] İran asıllı soylu bir aileye mensup olan Sâlim, Bizans ve Arapların Übülle bölgesine yaptığı bir baskında ele geçirilmiş, köle olarak Medine'ye getirilip satılmıştı. Kendisini satın alıp yetiştiren sâhibesi ve eşi Ebû Huzeyfe tarafından evlat edinilmişti. Evlatlıkların babalarına nispet edilmesini emreden ayet'in nüzülünden sonra Sâlim Mevlâ Ebû Huzeyfe olarak nisbesiyle anılmaya başlandı. Kur'an'ı en iyi bilen r sahâbîler arasında zikredilen Sâlim, ölünceye kadar Ebû Huzeyfe'den ayrılmamış, onunla birlikte katıldığı Yemâme savaşında yine onunla birlikte şehit olmuştu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Özşenel "Sâlim Mevlâ Ebû Huzeyfe", *DİA*, C. XXXVI, s. 49-50.

[36] İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Sikatüddîn Ali b. Hasan b. Hibetullâh (ö. 571/1176), *Târîhü Medîneti Dımaşk*, I-LXXX, thk. Ömer b. Garâme el-Amrî, Dârü'l-Fikr Beyrut 1995, C. LXX s. 197-199.

[37] Kendisiyle evlenmek isteyenler arasında Hz. Ömer dışında Zübeyr b. Avvam ve Hz. Ali'nin de olduğu ancak, Ümmü Ebân onların hiçbirinin teklifini de kabul etmediği zikredilmektedir. Belâzurî ise, Ümmü Ebân'ın ablası Hind'in üvey oğlu Yezid b. Ebû Süfyan'la evli olduğunu onun vefatından sonra zikri geçen sahâbîlerin onunla evlenmek istediğini zikreder. Ayrıntılı bilgi için bkz. Belâzurî, Ahmed b. Yahya b. Câbir (ö. 279/892), *Ensâbü'l-Eşrâf*, I-XV, thk. Süheyl Zekkâr, Riyad Ziriklî, Beyrut, 1417/1996, C. IX, s. 368; İbn Abdilberr, Ebû Ömer Cemaaleddin Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubî Nemîrî, (ö. 463/1071), *el-İsti'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*, I-IV, thk. Ali Mahmut Becâvî, Dârü'l-Cil, Beyrut 1992/1402. C.IV, s. 1924; İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-'Askalânî (ö. 852/1449), *el-İsâbe fî temyizi's-sahâbe*, I-VIII, thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Mua'vviz, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1995, C. VIII, s. 354; Diğer yandan Ümmü Eban, cömertlik, güler yüzlülük, yumuşak başlı bir insan olma gibi takdir ettiği özelliklere sahip olan Talha b. Ubeydullah'ın talebine olumlu cevap vererek onunla evlendiği anlaşılmaktadır. İbn Asâkir, *Târîh*, C.XXV, s. 97.

hoş görmediğinden dolayı geri çevirmişti.^[38] Daha sonra aynı teklifi farklı sahâbilerden alan Ümmü Ebân, talipleri arasında cömertliği ile güzel ahlakıyla tavsif ettiği Talha b. Ubeydullah ile evlenmişti.^[39]

Ümmü Ebân'nın babası Utbe b. Rebî'a'nın yanı sıra dört kardeş ile iki amcasının Bedir savaşında katıldıkları kaynaklarda ifade edilmektedir. Müslümanlar safında kardeşleri Ebû Huzeyfe b. Utbe, Musab b. Umeyr^[40] ve amcası Mamer b. Hâris; müşrikler safında ise kardeşleri Velid b. Utbe, Ebû Azîz ve amcası Şeybe b. Rebî'a bulunmaktaydı.^[41] İbn Cevzî *el-Müdhîş* adlı eserinde “*Bedir’de dört kardeş ve iki amcası bulunan kadın*” olarak Hind B. Utbe’nin^[42] ismini zikretmekteyse de diğer veriler değerlendirildiğinde anılan hanımın Ümmü Ebân bt. Utbe b. Rebî'a olması daha makuldür görünmektedir.

Fâtıma bt. Utbe, Hind’in müslüman olan kardeşlerinden biridir. Kaynaklarda birçok evlilik yapan Fâtıma'nın eşlerinden Karaza b. Abdülâmr b. Nevfel'den yedi çocuk dünyaya getirmiştir. Bunlar arasında kızı Fâtıhe, teyzesi Hind bt. Utbe'nin oğlu Muâviye b. Ebû Süfyân ile evlenip ondan çocuğu olmuştu. Fâtıma bt. Utbe, Huzeyfe'nin azatlısı Sâlim'in ardından, muhtemelen son evliliğini Akil b. Ebî Tâlib ile yapmıştır.^[43]

Evlilikleri

Fâkih (Hafs) b. Muğire ile Evliliği

Hind bt. Utbe, önce Mahzum oğullarından Hâlid b. Velid'in amcaoğlu Hafs b. Muğire ile evlenmiş, bu evlilikten Ebân isimli çocuğu dünyaya gel-

[38] İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, C. II, s. 432; Ümmü Eban'ın kendisine tâlib olan Hz. Ömer için *بُعْتُ نَابَه، وَبَمَنْعَ* ifadesini kullandığına dair rivayet için bkz. İbnü'l-Kesîr, C. X, s.196.

[39] Ümmü Ebân'ın Talha b. Ubeydullah'tan Yakup, İsmail, İshâk adlarında çocukları dünyaya gelmiştir. Detaylı bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. 3, s. 124,126, 127.

[40] Ümmü Eban ile Mus'ab b. Umeyr'in anneleri Hunas bt. Mâlik b. Mudarrib olup Hind b. Utbe'nin annesi farklıdır. Bkz. İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb İbn Ümeyye b. Amr el-Hâşimi el-Bağdâdî (ö. 245/860), *el-Muhabber*, tsh. Ilse Lichtenstadter Dârü'l-Afâkî'l-Cedîde, Beyrut, [t.y.], s. 400.

[41] İbn Habîb, *Muhabber*, s. 400; Taberî, *Târîh*, C. IV, s. 200.

[42] İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed Bağdâdî (ö. 597/1201), *el-Müdhîş fi 'Ulumi'l-Kur'an ve'l-Hâdis ve'l-lüğa ve 'Uyuni't-tarih ve'l-va'z*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1985/1405, s. 68.

[43] İbn Sa'd, Fâtıma'nın zengin bir hanım olduğunu, Akil ile yaptığı evliliğinde çıkan sorunlar sebebiyle Osman (muhtemelen Hz. Osman) tarafından Muâviye ve İbn Abbas'ın, aralarını bulmak ya da ayırmak üzere tayin edildiğini bildirmektedir. Taraflarla yapılan görüşmeler neticesinde İbn Abbas çiftin ayrılmalarına karar vermesine rağmen, Muâviye'nin “Abdümenaf oğullarından olan bu iki yaşlıyı ayıramam” diyerek onları barıştırdığı rivayet edilmektedir. İbn Sa'd, *Tabakât*, C.VIII, s. 189-190.

miştir.^[44] İbn Habîb *Muhabber* adlı eserinde Hind'in önce Fâkih b. Muğire b. Abdullah b. Amr b. Mahzûm ile onun öldürülmesinden sonra da Hafs b. Muğire ile evlendiği zikretmektedir.^[45] Rivayetlere göre bu evliliğin sona ermesi şu şekilde cereyan etmişti: "Hind b. Utbe'nin kocası Fâkih (Hafs) zengin bir insan olup, insanların teklifsizce girip-çıkarak ağırlandığı özel bir misafir odası (evi) vardı. Fâkih, eşi Hind'le birlikte iken bir ihtiyacı için odadan dışarı çıkmıştı. Döndüğünde aynı odadan yabancı bir erkeğin çıktığını gördüğünü iddia ederek o adamın kim olduğunu Hind'e sordu. Bulduğu yere giren birini görmediğini söyleyen Hind'e inanmayan Fâkih, aldatıldığını düşünerek eşini hırpaladı ve derhal babasının evine gönderdi. Hind'e atılan iftiranın, insanlar arasında dedikodu malzemesi olması babası Velîd b. Utbe'yi çok rahatsız etmişti. Kızı Hind ile konuşarak olayın iç yüzünü anlamaya çalıştı. İddia edilen şey gerçekse kocasını öldürüp dedikoduları sonlandırmak istediğini, aksi halde Yemen kâhini-ne giderek masumiyetini ortaya çıkartma teklifinde bulundu. Bu teklifi Hind ve eşi Fâkih'in kabul etmesi üzerine Yemen Kâhini'ne başvurmak üzere yola çıktılar. Hind'in içinde bulunduğu kalabalık bir kabile Yemen'e ulaştı. Netice itibariyle Kâhin, Hind'in masumiyetine karar verdi.^[46] Hatta Kâhin "Yakında adı Muâviye olacak bir hükümdar doğuracaksın" sözüyle kehanette bulununca Fâkih, temize çıkan eşiyile tekrar bir araya gelmek istedi. Ancak Hind kocasına geri dönmeyi kabul etmedi."^[47] Merhum Günaltay, bu kıssayı ele alırken Emevîlerin iktidarlarını Yemenli Kâhinlere^[48] dayandıran algıya dikkat çekmektedir. Diğer yandan bu kıssayı, Hind bt.

[44] İbn Sa'd, *Tabakât*, C. VII, s. 187.

[45] İbn Habîb, *Muhabber*, s. 437.

[46] Cevâd Ali (ö. 1408), *el-Mufasssal fi tarihî'l-'Arab kable'l-İslâm*, I-XX, Dârü's-Sâki, [y.y.] 1422/2001, C. XII, s. 343.

[47] İbn Habîb, *Munemmak*, 109; İsfahânî, Ali b. Hüseyin b. Muhammed Ebü'l-Ferec (ö. 357/967), *el-Eğânî*, I-XXV, Dârü l'hyai't-Türasi'l-'Arabî, Beyrut, 1415, C. IXX, s. 39; Şemseddin Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, Sad. M. Mahfuz Söylemez-Mustafa Hizmetli, Ankara Okulu Yayınları, İstanbul 2013, s. 144.

[48] Kâhin, sezgi ve ilham benzeri bazı özellikleri kullanarak geleceğe dair bazı öngörülerde bulunan, gizli ve esrarengiz bilgiyi ortaya çıkarma işini yapan kişidir. İnsanoğlu, bilinmeyene karşı olan merakını gidermek üzere kâhinlere başvurarak temelde insan ve diğer canlı varlıklarla alakalı davranışları anlamlandırmaya çalışmıştır. Bkz. Ömer Faruk Harman, "Kâhin", *DİA*, C. XXIV, s.170; Câhiliye devrinde Arap düşüncesinde gerek ferdî gerekse toplumsal düzeyde "Kâhin"nin önemli bir yeri vardı. İhtilafların çözümü, rüya tabiri, kayıpların bulunması, zina olaylarının belirlenmesi, hırsızlık ve adam öldürme gibi olayların aydınlatılması, hastaların şifa bulması, toplumsal ihtilafların giderilmesi, savaş ilanlarını istişare gibi konularda başvuru Kâhinler "hulvân" adı verilen ücret alırlardı. Bkz. İlyas Çelebi, "Kâhin", *DİA*, C. XXIV, s. 171; Kâhinlerin İslâm öncesi Arap toplumundaki konumu için Bkz. Adem Apak, "İslâm Öncesi Arapların Ulûhiyet Anlayışında Kâhinlerin Yeri", *Cahiliye Araplarının Ulûhiyet Anlayışı*, Ed. M. Mahfuz Söylemez, Ankara Okulu Yayınları, İstanbul, 2015, s. 53-79; Öyle anlaşıyor ki, Hind bt. Utbe'ye isnad edilen iftiranın temizlenmesi için

Utbe'nin şahsında İslâm öncesi Arap toplumunda kadının konumuna ışık tutması bakımından değerli bulduğumuzu ifade etmeliyiz. Hind'in evliliğine dair bu rivayetler Câhiliye dönemi kadın algısındaki genellemeci kötü intibah aksine, en azından asaletli, dirayetli ve varlıklı kadınlar söz konusu olunca gerek baba-kız iletişimi, gerekse eş seçimlerindeki iradelerinin göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Ebû Süfyân b. Harb (ö. 31/651-652) ile Evliliği

Hind bt. Utbe, eşi Fâkih'ten ayrıldıktan sonra Mekke'nin ileri gelenlerinden Ebû Süfyân b. Harb ile evlendi.^[49] Bu evlilik öncesinde Hind'e gönlünü kaptırmış olmasına rağmen, maddî gücünün zayıf olmasından dolayı evlilik teklifi kabul edilmeyen Müsâfir b. Ebî Amr b. Ümeyye'ye temas etmek gerekir. Nitekim İbn Habîb, *el-Münemmak* adlı eserinde bu konuyu müstakil bir başlık altında ele almaktadır. Rivayete göre, güzellik, cömertlik, ediblik gibi birçok özelliği kendisinde toplayan Kureyşli delikanlı Müsâfir, Hind b. Utbe ile evliliğinde aracı olması için Lahmî devletinin hükümdarı Numân b. Münzir'e başvurmuştu. Hükümdarın ikram ve izzetine nâil olan Müsâfir, o esnada Mekke'den gelen biri vasıtasıyla Hind'in Ebû Süfyân ile evlilik yaptığı haberini aldı. Müsâfir, bu haberdan oldukça muzdarip olmuş olacak ki, üzüntüsünden hastalandı^[50] ve bir müddet sonra vefat etti.^[51] Hind'e olan umutsuz aşkı sebebiyle hayatını kaybettiği ifade edilen Müsâfir'in Hz. Peygamber'in (s) amcası Ebû Tâlib'in yakın dostlarından biri olduğu ve onun kaybindan dolayı yaşadığı üzüntüyü dile getiren şiirler söylediği bilinmektedir.^[52]

kâhine başvurulması gibi, câhiliye döneminde benzer gerekçelerle kâhinlere başvurmak süregelen bir adetti.

[49] İbn Habîb, *Muhabber*, s. 437; Zehebî, *Târîh*, C. III, s. 298.

[50] Müsâfir hastalanınca Numan (Lahmî kralı Numan b. Münzir) onun için doktor getirtmişti. Dağlama tedavisi uygulanmasına rağmen Müsâfir'in hastalığı ilerledi ve vefat etti. *el-Mürkisat* adlı eserde de Müsâfir'in Hind'e olan sevgisini dile getiren beyitler zikredilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Habîb, *el-Munemmak*, s. 369; Endelûsî, Ebû'l-Hasen Ali b. Musa b. Sa'id Mağribî (h. 685), *el-Mürkisat ve'l-Mutribat*, [y.y.], [t.y.], s. 50

[51] İbn Habîb, *el-Munemmak*, s. 369; Nehrevânî, Ebû'l-Ferec Mu'âfâ b. Zekeriyâ b. Yahyâ Mu'âfâ (ö. 390/1000), *el-Celîsü's-sâlihü'l-kâfi ve'l-enîsü'n-nâsîhü'ş-şâfi*, thk. Abdülkerîm Sâmî Cündî, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye Beyrut 2005, s. 738; Müsâfir'e, Hind b. Utbe'nin evlendiğini söyleyen kişinin, o günlerde ticaret için Mekke'den Hîre'ye gelen Ebû Süfyân'nın bizzat kendisi olduğu ifade edilmektedir; İsfehânî, Eğânî, C. XXII, s. 434.

[52] نَبَتْ شِعْرِي مَسَارَ بْنَ أَبِي عَمٍّ ... رُوِيَ لِيَتْ يَقُولُهَا الْحَزُونُ Ebû Talib'in Müsâfir için yazdığı mersiyenin devamı için bkz. Nehrevânî, *el-Celîsü's*, s. 739.

Aynı dönemde Ebû Süfyan ile birlikte Mekke'nin ileri gelenlerinden biri olan Süheyl b. Amr da Hind b. Utbe ile izdivaca tâlip olmuştu.^[53] Esasen Cahiliye devrinde kadın, rızası alınmaksızın babası ya da velisi tarafından evlendirebiliyordu.^[54] Bu anlamda o kadının dul ya da bekâr olmasının fazla önemi yoktu. Nitekim Utbe'nin, eş seçme konusunda kızı Hind'i muhayyer bırakması dikkat çekicidir.^[55] Nitekim o, Hind'e iki talibinin olduğunu, isimlerini söylemeden önce onların karakterinden söz edeceğini söyledi.^[56] İbn Sa'd'ın nakline göre Hind, babasına; “Evliliğim konusunda kendi kararımı kendim verecek konumdayım. Bana danışılmadan evlendirmeyin” sözleriyle dileğini ilettiler.^[57] Cahiliye döneminde kadınların evliliğinde velisinin söz sahibi olduğuna dair genel düşünceye rağmen, Hind'in kendiyile ilgili kararı, kendisinin vermesi yönündeki talebi, onun cesaret ve özgüvenin tipik göstergesidir diyebiliriz.

Nitekim İbn Sa'd eserinde, Utbe b. Rebî'a'nın kızı Hind'e talip olan adayların niteliklerine şu şekilde yer vermektedir: “*Birinci aday, şerefli, soylu, saygın, bağışlayıcı huya sahip, arkadaşlığı iyi, uyumlu, gaflotinden ve malından istifade edilebilecek biridir. İkinci aday ise, aşiretinde şerefli, soyluların soylusu, ileri görüşlü, ailesini eğiten ancak ailesi tarafından eğitilmeyen, ona tabi olanlara kolaylık gösteren, ondan uzaklaşanlara ise sert davranan, uyanık, kavrayışı kıvrak bir yapıdadır. Onun evi korunaklı, bir şeyi dilediğinde gerçekleştiren, mücadelede yenilmeyen biridir.*”^[58]

Utbe'nin damat adaylarını tanımlama üslubu bir yana, en az onun kadar dikkat çekici olan Hind'in eş adaylarını değerlendirme şeklidir: “*Birinci aday, hanımını yok eden, onu öldüren biri olup, isteksiz duran, yumuşayan, sertleştikten sonra mülayimleşebilecek bir yapıdadır. Ondan doğacak çocuk ahmak olur. Bunun aksi halî imalat hatası demektir. Bu kişinin bahsini kapatıp, ismini öğrenmek dahi istemem*”.^[59] Bu ifadesinden öyle anlaşılıyor ki Hind, babası

[53] İbn Abdırabbih, Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, (ö. 328/940), *el-İkdü'l-Ferîd*, I-VIII, Dârü'l Kütübü'l-İlmiyye, 1404, C.VII, s. 93.

[54] Adnan Demircan, *Cahiliye'den İslâm'a Kadın ve Aile*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2015. s. 75. Mamafih Demircan, o dönemde de bazı velilerin evlilik konusunda kadınların fikrini aldığı, bunun kişilerin yetişme tarzı ve değerleriyle alakalı bir durum olduğunu ifade etmektedir. Öyle anlaşılıyor ki, Utbe b. Rebîa evlilik konusunda kızını muhatap alan, onun görüşüne değer veren bir baba olarak dikkat çekmektedir.

[55] Bâcûrî, Abdullah b. 'Affî (ö. h.1364), *el-Mer'etü'l-Arabiyyetü fî Câhiliyyetihâ ve İslâmihâ*, I-III, Mektebetü's-Sekâfe, Medine 1350/1932, C. I, s. 141.

[56] İbn Sa'd, *Tabakât*, C. VIII, s. 187; Kandemir, “Hind b. Utbe”, *DİA*, C. XIIIIV, s. 64-65.

[57] İbn Sa'd, *Tabakât*, C. VIII, s. 188.

[58] İbn Sa'd, *Tabakât*, C. VIII, s. 188.

[59] Hind b. Utbe'nin özelliklerini duyduktan sonra ismini bile öğrenmeden reddettiği kişinin Süheyl b. Amr olduğu, kendisinin Hind'le ilgi söylediği *تبت هذا تتر الله سعيها ... ثابت وقالت وصف أروع*

nın tanımladığı kişiyi kendi yapısına uygun bulmayarak tavrını baştan ortaya koymuş gözükmektedir. İkinci adayla kendi özelliklere gelince, onu ne kadar uyumlu bulduğu onun şu sözlerinden anlaşılmaktadır: “... Diğeri ise, özgür ve şerefli bir kadının kocasıdır. Ben onun ahlakına uygun bir eş olarak, evime bağlı kalacak ve onun kocalık haklarını yerine getireceğim. Bizden dünyaya gelecek çocuk, onun şerefini, aşiretini koruyan, kökünü süsleyen biri olmaya layıktır.^[60] Olayların yoğunlaştığı sırada o, ne aciz, ne de ikinci bir adam olacaktır.”^[61] diyerek bu kişinin kim olduğunu öğrenmek ister. Nitelikleriyle uyumlu olduğunu düşündüğü zatın Ebû Süfyân b. Harp olduğunu öğrenince düşüncelerine şu sözlerini ilave eder: “Onu benimle evlendirdi. Ancak bir atın boynu bükük tayını fırlattığı gibi sen de beni onun önüne atma. Onunla koyu ve sıkı bir pazarlık da yapma. Gökteki Allah ile istihare de bulun ki, ilmiyle hüküm vererek sana ses versin.”^[62]

Çocukları

Hind bt. Utbe’ini, yukarıda temas ettiğimiz, ilk evliliğinden Ebân b. Hafsa adlı oğlu olduğu ve bu çocuğuna nispetle “Ümmü Ebân” künyesiyle de tanınmaktadır.^[63] Ebû Süfyân ile evliliğinden ise Muâviye^[64] ve Utbe adlarında iki oğlu, Cüveyriyye ve Ümmü’l-Hakem adlarında iki kızı dünyaya geldi. Cüveyriyye ve Ümmü’l-Hakem^[65] Hz. Peygamber’in eşi Ümmü Habî-

“... مائى şeklinde başlayarak devam eden uzunca beyitlerinde serzenişini dile getirmektedir. Şiirin devamı ve ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Abdürabbih, *İkd*, C. VII, s. 94-94.

[60] Yemenli kâhinin Hind’i zina suçlamasından aklamayı ve dünyaya getireceği “hükümdar çocuk” muştusu benzeri bir anlayışın yansımaları olarak bu rivayette de kendini hissettirmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İrfan Aycan, *Saltanata giden yolda Muâviye b. Ebû Süfyân*, Ankara Okulu, Ankara, 2014, s. 36.

[61] İbn Sa’d, *Tabakât*, C. X, s.187-188.

[62] İbn Sa’d, *Tabakât*, C. X, s. 188. Bu ifadeler Hind’in Allah inancı kadar, Câhiliye döneminde istihare uygulamasının varlığı gibi önemli bazı hususlara da dikkat çekmektedir.

[63] İbn Sa’d, *Tabakât*, C. VIII, s. 188.

[64] Hz. Peygamber’in eşi Ümmü Habîbe bt. Ebû Süfyân’ın kardeşi olması hasebiyle kayınbiraderi olan ve Emevî devletinin kurucusu olan Muâviye 602 veya 603 yılında Mekke’de doğdu. Muâviye, Hz. Peygamber’in (s) kâtipliğini yapmış, Hz. Ömer devri başta olmak üzere komutanlık, valilik gibi önemli görevler üstlenmiş, akabinde Hz. Osman devrinde sürdürdüğü valilik görevi geniş insiyatif olarak devam etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İrfan Aycan, “Muâviye b. Ebû Süfyân”, *DİA*, C. XXX, s. 332-333.

[65] İbn Habîb, Ümmü Hakem’in İyaz b. Ganm ve Abdullah b. Osman b. Rebîa ile evliğinden bahsederek Abdullah b. Osman’ın Taif günü kâfir olarak öldürüldüğünü zikretmektedir. İbn Habîb, *Muhabber*, s. 105 Belâzûrî, *Ensâb*, C. I, s. 441; Makrîzî ise Sakîf kabilesinden Abdullah b. Osman b. Rebîa ile evlilik yaptığını ve, Abdurrahman isimli oğlunun ondan dünyaya geldiğini aktarmaktadır. Makrîzî, Ebû’l-Abbâs Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkâdir (ö. 845/1442), *İmtâ’ü’l-esmâ’ bimâ li’n-nebî mine’l-ahvâl ve’l-Emvâl ve’l-hafede ve’l-metâ’*, I-XV, thk. Muhammed Abdülhâmid en-Nemîsî, Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut 1420/1999, C. VI, s. 268; İbn Asâkir, İyad b. Ganm’i müşrik olması sebebiyle eşi Ümmü Hakem’den ayrılan kişi olarak zikreder. Bkz. İbn Asâkir, *Tarih*, C. LIX, s. 67.

be'nin baba bir kardeşleri oldukları için baldızları arasında sayılırlar.^[66] Cüveyriye Mekke'nin fethinden sonra iman etmiş, Hz. Ömer döneminde gerçekleşen Yermük savaşına (15/636) annesi Hind ile iştirak eden hanımlardandı.^[67] Utbe b. Ebû Süfyân, Muâviye'nin hilafeti devrinde Taif'e vali olarak atanmıştı.^[68] Daha çok *Müfredât* adlı meşhur eseriyle tanıdığımız Râğîb el-İsfahânî, aynı anne-babanın çocukları olmasına rağmen, birbirine zıt vasıflara sahip olan kardeşlere Hind ve Ebû Süfyân'nın çocukları; Muâviye ve Utbe'yi örnek vermektedir.^[69]

Kuşkusuz Hind'in çocukları arasında Muâviye b. Ebû Süfyân'nın Raşid Halifeler sonrası siyasi hayatta oynadığı roller ve Emevî devletinin kurucusu olması itibariyle İslâm tarihi açısından önemi büyüktür. Muâviye'nin Mekke'nin fethi senesinde (8/630), kendi ifadesine dayanan bir diğer rivayete göre Hudeybiye anlaşmasının imzalandığı yıl (6/628) müslüman olduğu ifade edilmektedir.^[70] Bu hususa, makalemizin sınırlarını zorlamadan kısa bir bilgi vermekle iktifâ edeceğiz.^[71] Muâviye Huneyn savaşına katılmış, kendisine Hz. Peygamber (s) tarafından 100 deve ve 40 ukiyye ganimet olarak verilmişti.^[72] Hz. Ömer, Ebû Süfyân'ın oğlu Yezid'i Şam'a vali tayin etmişti. 18/639 yılında Bilâdü's-Şâm'ın Amvâs bölgesinde ortaya çıkan ve pek çok sahabî ile birlikte Yezid'in de vefatına sebep olan veba salgını neticesinde, onun yerine Hz. Ömer, kardeşi Muaviye'yi Şam valiliğe atadı. Bunun üzerine Ebû Süfyân, Halife Ömer'e; “*Ey Müminlerin Emiri, akrabalığı gözettin*” diyerek bu atamasından duyduğu memnuniyeti dile getirmişti.^[73]

[66] Makrîzî, *İmta'*, C. VI, s. 268.

[67] Cüveyriye bt. Ebû Süfyân önce Sâib b. Ebî Habîb ile ondan sonra Abdurrahman b. Ebî Hâris b. Ümeyye ile evlilik yapmıştır. İbn Habîb, *Muhabber*, s. 104; Makrîzî, *İmta'*, C. VI, s. 268.

[68] Belâzûrî, *Ensâb*, C. V, s. 39.

[69] İsfahânî, Ebû Kâsım Hüseyin b. Muhammed Râğîb, *Muhâdarâtü'l-üdebâ ve Mühâverâtü's-şu'arâ ve'l-belâğa*, I-II, Şirketu Darü'l-Erkâm b. Ebî'l-Erkâm, Beyrut, 1420, C. I, s. 441. Diğer iki kardeş Ebû Tâlib'in oğulları Ali ve Âkil'dir.

[70] İbn Asâkir, Muâviye'nin İslâm'a girme fikrini annesi Hind'le paylaştığını ancak onun “Babana muhalefet etme” diyerek kendisini uyardığını zikretmektedir. Bkz. İbn Asâkir, *Tarih Dimeşk*, C. LXX, s. 219.

[71] Muaviye b. Ebî Süfyân ile ilgili kaynaklarda yoğun veri bulunmaktadır. Ancak makalemizin sınırlarını zorlamamak adına bu konuyla ilgili yapılmış çalışmalardan bir takım kitap, tez, makalelere ulaşmak isteyen araştırmacılara yol göstermesi bakımından kapsamlı bulduğumuz bir eseri zikretmeyi uygun bulduk. Ayrıntılı bilgi için İrfan Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muaviye b. Ebî Süfyân*, Ankara Okulu, Ankara, 2014;

[72] İbnü'l-Esir, Ebû'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim (ö. 630/1233), *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*, I-VIII, thk. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdülmevcud, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1415/1994, C. IV, s. 433.

[73] Sallâbî, Ali Muhammed Muhammed. *ed-Devletü'l-Ümeviyye: 'avâmilü'l-izdihâr ve teda'iyâtü'l-inhiyâr*, I, II, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut, 1429/2008, C. I, s. 54.

Muaviye'nin Şam valisi olduğu dönemde Hind'in oğlunu ziyaret gitmiş, kendisine "bu görevi tevdi eden Hz. Ömer'in Allah rızasını önemseyen biri olduğunu hatırlatmış ve yakınlarına vereceği fazlalıkların halifenin görevi kendisinden almasına sebep olabileceği" şeklinde kendisini uyarıyordu.^[74] Hind'in bu uyarıyı, Ebû Süfyân ve oğlu Amr'ın Şam'a gidip vali olan Muâviye'nin onlara maddi destek vermesi üzerine yaptığı rivayetlere yansımıştır. Hz. Osman'nın kuşatılması ve katledilmesi sürecinde valilik görevini daha da güçlenerek devam ettiren Muâviye b. Ebû Süfyân, ardından hilafete geçen Hz. Ali'ye "öldürülen halifenin kanını öne sürüp" biat etmeyi reddederek ona muhalefet etmişti.^[75] Hz. Ali'nin şehit edilmesinden sonra büyük oranda müslümanların güçlü desteği arkasına alan Muâviye, böylece Emevî' devletinin temellerini attı. O, 61/680 yılında 68 yaşında^[76] vefat ettiğinde geride güçlü bir devlet bırakmıştı.^[77]

2) İslâmî Döneminde

a) İslâm'a ve Müslümanlara Karşı Tutumu

Bilindiği üzere Hz. Peygamber nübüvvetle görevlendirildikten sonra davetini bir müddet gizli sürdürmüş, ancak çok zaman geçmeden onunla ilgili haberler Mekke'de yayılmış, çağrısına hemen her kesimden icabet eden insan olmuştu. Bu anlamda gerek Hind b. Utbe'nin kardeşi Ebû Huzeyfe, gerekse Ebu Süfyân'nın kızı (Hind'in üvey kızı) Ümmü Habîbe ilk yıllarda Müslümanlığı seçmişlerdi. Müşrikler bir yandan kendi aile fertlerinden İslâm'a girenlerle mücadele ederken, diğer yandan Hz. Muhammed'in davetinin önünü kesmek için her türlü çabayı gösteriyorlardı.

Mekke'de müslüman olanlar, sayısal olarak artmaya başlayınca Hz. Peygamber'e düşmanlık eden müşrikler arasında Ebû Süfyân b. Harb'in de ismi anılmaktadır.^[78] Ancak onun, Hz. Peygamber'e düşmanlığının fiili saldırı noktasına gelmediği malumdur. Diğer yandan tarihçimiz İbn Sa'd, Hz. Peygamber'in Mekke'de eziyet gördüğü dönemde Ebû Süfyân'ın onun evine girdiğini, Mekke feth edilince buna mukabil olarak Hz. Pey-

[74] İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, C. II, s. 438; Kandemir, "Hind b. Utbe", *DİA*, C. XIIIIV, s. 64

[75] İbn Asâkir, *Târîh*, C. LIX, s. 67.

[76] İbn Asâkir, *Târîh*, C. LIX, s. 241.

[77] Ayrıntılı bilgi için bkz. İrfan Aycan, "Muâviye b. Ebû Süfyân", *DİA*, C. XXX, s. 332-334.

[78] Belazürî, *Ensâb*, C. I, s. 124.

gamber'in Ebû Süfyân'nın evine girenlere eman verilmesi jestini gösterdiğine işaret etmektedir.^[79]

Allah Rasûlü (s) Mekke'de İslâm dinini tebliğ ettiği süreçte, bir gün Ebû Süfyân b. Harb, eşi Hind ve yanlarında bulunan oğulları Muâviye ile karşılaşır. Ebû Süfyân nezaketen, Muâviye'nin bineğinden inmesini, yaya olduğu anlaşılan Hz. Peygamber'in onun bineğine binmesi ister. Bu şekilde bir müddet eşlik eden Hz. Muhammed (s), onlara, iyilerin cennete, kötülerin ise cehenneme atılacağını hatırlatarak İslâm'a davet eder.^[80] Diğer bir rivayete göre de Hind'in, Hz. Muhammed için oğlunun bineğinden indirilmesine “*Bu sapkın için mi oğlumu indiriyorsun*” diyerek tepki gösterdiği, Bunun üzerine Ebû Süfyân'ın ona “*Evet gerçek şu ki Muhammed senden, benden, oğlundan da hayırlıdır*” şeklinde cevabını verdiği nakledilmektedir.^[81]

Yukarıda Ebû Süfyân'nın İslâm'a dâvet sürecinde Hz. Peygamber'in önde gelen muhatapları arasında yer aldığı, diğer bazı müşriklere göre daha makul bir muhalefet sergilediğini ifade etmiştik.^[82] Buna karşın eşi Hind b.Utbe'nin söylediği bazı şiirlerle yakını olan müslümanları hicvetmekten geri durmadığı bilinmektedir. Nitekim ilk müslümanlar arasında olan ve eşi Hz. Osman'la birlikte hicret eden Hind'in amcasının kızı Remle bt. Şeybe b. Reb'â da onun eleştirilerine maruz kalmıştı.^[83] Kezâ, kaynaklardan edindiğimiz malumat çerçevesinde Hind b. Utbe'nin de Hz. Peygamber'e ve davetine karşı mesafeli durmasına rağmen en azından Müslümanlara karşı fiilî saldırı teşebbüsünde bulunmadığı olmadığı söylenebilir.

b) Uhud Savaşında

Hind bt. Utbe'nin babasından başka diğer yakınlarının da Bedir savaşında bulunduğu kaynaklarda ifade edilmektedir. Nitekim, bu savaşta Müslümanların safında kardeşi Ebû Huzeyfe b. Utbe yer alırken, müş-

[79] Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' Zühri İbn Sa'd (ö. 230/845), *et-Tabakâtü'l-kübra*, (tamamlanan 5. Cilt), thk. Abdulaziz Abdullah Selumî, Mektebetü's-Sıdk, Taif, (h.1416), s. 66.

[80] Şâmî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Yûsuf b. Ali (ö. 942/1536), *Sübülü'l-hüdâ ,ve'r-reşâd fî sirreti hayri'l-'ibâd*, 1I-XII., thk. Şeyh âdil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Muavviz, Dârü'l Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, C. I, s. 11.

[81] Belazürî (279/892) *Ensâb*, C. V, s. 8.

[82] İbnü'l-Esir, Hind bt. Utbe'nin “Kamı heder edilenler” arasında anılmasını Hz. Hamza'ya yaptıklarına ek olarak Mekke'de Hz. Peygamber'e (s) revâ gördüğü ziyaretlerle ilişkilendirmektedir. Ancak bu konuda herhangi bir söz konusu edilmemektedir. İbnü'l-Esir, *Kamil*, C. II, s. 124.

[83] Zübeyrî, Ebû Abdullah Mus'ab b. Abdullah b. Mus'ab b. Sâbit b. Abdullah b. Zübeyr, (ö. 236/851) *Nesebu Kureys*, nşr. Lefi Brovençal, Darü'l Ma'rife Kahire, [t.y.], s. 156; İbn Abdilberr, *İstiaab*, C. IV, s. 1846; İbnü'l-Esir, *Üsd*, C. VII, s. 118.

rikler safında ise babası Utbe, kardeşi Velid b. Utbe ve amcası Şeybe b. Rebî'a yanı sıra Ebû Süfyân'nın oğlu Hanzala^[84] da müslümanlara karşı mücadele vermişti.

Kureyş ileri gelenlerinden birçok müşriğin öldürüldüğü Bedir hezime-tinden sonra, Mekkeli müşrikler, tüm gayretlerini ortaya koyarak Müs-lümanlara karşı yeniden güçlü ordu oluşturdular. 3/625 senesinde paralı askerlerle desteklenmiş olan Mekkeli müşriklerin oluşturduğu ordu Me-dine'ye önlerine geldiğinde, bu ordu içerisinde kadınlar da hazır bulu-nuyordu. onlar arasında Bedir'de babası, amcası ve kardeşini kaybetmiş Hind bt. Utbe'nin yanı sıra, Ebû Süfyân'nın diğer eşi Ümeyme bt. Sa'd b. Vehb dahil, on kadar kadın ile birlikte erkekleri savaşa teşvik etmek üzere orduya katılmışlardı.[85] Eşleriyle sefere katılan bu kadınlar^[86], Bedir'de öldürülenleri yâd ediyorlar,^[87] def çalıp, recezler söyleyerek askerlere mor-al veriyorlardı.[88] İslâm ordusunun içinde yer alan hanımlardan Ümmü Ümâre, bu savaşta Hind b. Utbe ve diğer hanımların çarpışmalara aktif olarak katılmadıklarını sadece erkekleri savaşa teşvik etmekle yetindikle-rini dile getirmektedir.^[89] Öte yandan Uhud'a gelmeden önce müşrikler, Medine yolu üzerinde bulunan Ebvâ mevkiine uğramıştı. Ebvâ yakınlarından geçerken Hind'in burada bulunan Hz. Peygamber'in annesinin kabrine zarar verilmesi fikrini öne sürmesi içinde bulunduğu psikolojiyi anlamak bakından dikkat çekici olsa gerektir.^[90]

[84] Belâzûrî, *Ensâb*, C. I, s. 6.

[85] İbn İshâk, *Sîre*, s. 327; Vâkıdî, *Meğâzî*, , C. I, s. 122; İbn Hişâm, *Sîre*, C. II, s. 50; el-İsfahânî, *Eğâmi*, C. XV, s. 127; İbn Hibbân, Ebû Hâtım Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temîmî Dârimî el-Bustî (ö. 354/965), *es-Sîretun-Nebeviyye ve Ahbârü Hulefâ*, I-II, el-Kütüb Sekâfiye, Bey-rut, 2014, C. I, s. 222.

[86] İbn İshâk, Uhud savaşına katılan diğer hanımları şu şekilde zikretmiştir: Safvân b. Ümey-ye'nin eşi Berze bt. Mes'ud, Amr b. Âs'ın eşi Rayta bt. Müneyye olarak zikreder. İbn İshâk, *Sîre*, 323; Vâkıdî bu hanımlarla beraber Talha b. Talha'nın eşi Sülâfe bt. Sa'd, İkrime b. Ebî Cehil'in eşi Ümmü Cüheym bt. Hâris, Hâris b. Hişam eşi Fatıma bt. Velid, Hâris b. Süf-yân'nın eşi Remle bt. Târik, Kinâne b. Ali b. Rebia'nın eşi Ümmü Hâkim bt. Târik, Süfyân b. Ufeyr'in eşi Kuteyle bt.Hâris'in yanı sıra Hunnâs bt Mâlik'in ise iki oğluyla katılmıştı. Vâkıdî, *Meğâzî*, C. I, s. 202, 203.

[87] Vâkıdî, *Meğâzî*, C. I, s. 272.

[88] İbn İshâk, *Sîre*, s. 327. Hind ve arkadaşlarının savaş sırasında daima tekrarladıkları beyit-lerden bir bölüm vermekle yetiniyoruz: "Biz Târik'ın kızları, yürürüz hep rahat yastık üzerinde/ İnciler گردانlarımızda, miskler sağ örgülerimizde/İlerlerseniz eğer, kucaklarınız sizi, yok gerilerseniz ayırırız/Ama, bu bir sevgilinin ayrılığı gibi olmaz asla, dönmeyiz" نحن بنات طارق ... إن تقبلوا نعانق Vâkıdî, *Meğâzî*, , C. I, s. 206; İbn Hişâm, *Sîre*, C. II, s. 67.

[89] Uhud'a katılan Müslüman hanımlardan Ümmü Ümâre (Nesîbe) savaşta gördüğü Hind'i ağır bir hanım olarak tavsif eder. Ayrıntılı bilgi için bkz. Vâkıdî, *el-Megazi*, , C. I, s. 206; İbn Hişâm, *es-Sîre*, C. II, s. 67.

[90] Şâmî, *Sübil*, C. IV, s. 183; Kureyş gayr-i insânî böyle bir teklifi " Bunu yaparsak Benî Bekir'le-rin aynı muameleyi bizim ölülerimize yapmasına kapı aralamış oluruz" diyerek reddettiği

Bedir'de yakınlarını kaybeden müşriklerden biri de -ileride Hudeybiye antlaşmasından sonra İslam'ı seçecek olan- Cübeyr b. Mut'im idi. Uhud savaşı öncesi Cübeyr, kölesi Vahşi'den Bedir'de amcası Tu'ayme b. Adî'i katleden Hz. Peygamber'in (s) amcası Hz. Hamza'yı öldürerek intikam almak istemiş, hatta buna karşılık Vahşi'yi azad etme sözü vermişti.^[91] bunu duyan Hind bt. Utbe de aynı şekilde Vahşi b. Harb'e bilezik, kolye, halhalını vermeyi vaad etmişti.^[92] Kaynaklarda Hind'in, Vahşi ile her karşılaştığında "Ey Ebâ Düsme! (Vahşi'nin Künyesi) şifâ ver, şifâ ver" sözleriyle Hz. Hamza'yı öldürmesi için teşvik ettiği rivayet edilmektedir.^[93] Bir yandan kendisine vaad edilen özgürlüğün diğer yandan elde edeceği kıymetli ödüllerin de etkisiyle Vahşi b. Harb, savaş esnasında daima kolladığı Hz. Hamza'yı harbe atarak şehit etti. Karnını yarıp çıkarttığı ciğerini Hind'e getirmişti. Hind ciğeri ağzına aldıktan sonra çiğneyip, tükürdü.^[94] Nitekim Hind bu davranışından dolayı "âkiletü'l-ekbâd" (ciğer yiyen kadın) olarak anılmış,^[95] bilâhare oğlu Muâviye de kimi muhalifleri tarafından bu isim nispet edilmiştir.^[96] Uhud savaşında müşriklerin avantajlı duruma geçtiği bir sırada, Hind b. Utbe yüksekçe bir yere çıkarak Bedir'in intikamını aldıklarını müslümalara haykırması üzerine, müslüman hanımlardan Abdümenaf oğullarından Hind bt. Üsâse şu şekilde cevap vermiştir: "Bedir'de ve Bedir'den sonra da rezil oldun (gömlüdü)." ^[97]

Uhud gazvesinde Hind b. Utbe'nin zaman zaman müslüman askerlerle yüz yüze gelecek şekilde savaşın merkezinde olduğu anlaşılmaktadır. Savaş öncesinde Hz. Peygamber'den "kılıcının hakkını vermek" üzere emir ve dua alan Ebû Dücâne Simâk b. Hirâşe, savaş meydanında hamle yaptığı kişinin bir kadın; Hind b. Utbe oldunu fark etmişti. Ancak o, kılıcıyla ka-

rivayet edilmektedir. Safiyyürrahmân Mübarekfurî, *er-Rahikü'l-Mahtûm*, Dârü'l-Hilâl, Beyrut 1985, s. 226.

[91] Hüseyin Algül "Hamza", *DİA*, C. XV, s. 500-502.

[92] Makdîsî, *el-Bed' ve't-tarih* C. IV, s. 201.

[93] İbn İshâk, *Sîre*, s. 323-324; İbn Hişâm, *Sîre*, C. II, s. 62; Taberî, *Târîh*, C. II, s. 502; İsfahânî, *Eğânî*, C. XV, s. 122; İbn Hadîde, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Hadîde Ensârî(ö. 783/1381), *el-Misbahü'l-mudi fi küttabi'n-nebiyyi'l-ümmi (s.a.v) İla müluki'l-arz min Arabi ve Acemi*, 2c., tsh. Muhammed Azimüddin, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1985/1405, Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali (ö. 458/1066), *Delâilü'n-nübüvve ve ma'rifetü ahvâli sahibî's-şerî'a*, I-VII, Dârü'l Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, [t.y.], C. III, s. 225; Süheylî, a.g.e., C. V, s. 300.

[94] Vâkîdî, *Meğâzî*, C. I, s. 286; İbn Sa'd, *Tabakât*, C. III, s. 6.

[95] Nüveyrî, Şehabeddin Ahmed b. Abdülvehhab b. Muhammed (733/1333), *Nihâyetü'l-ereb fi fümîni'l-edeb*, I-XXXIII, Dârü'l-Kütübü'l-ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, Kahire, 1423, C.XX, s. 294; Kandemir, "Hind bint Utbe", *DİA*, C. XVIII, s. 64.

[96] Aycan, *Muâviye b. Ebî Süfyân*, s. 29.

[97] İbn İshâk, *Sîre*, s. 333.

dına (Hind) vurmaktan imtina etmiş,[98] bu çekincesi kendisine sorulduğunda Rasûlüllah'ın (s) verdiği kılıçla bir kadını öldürmek istemediğini dile getirmişti.^[99]

Uhud savaşında müşrikler karşısında Müslümanlar, yaklaşık yetmiş kadar şehit verdiler. Ardından Hind'in de aralarında bulunduğu müşrik kadınlar, bu şehitlerin naaşlarına Câhiliye döneminin kötü adetlerinden olan müsle^[100] yaptılar.^[101] Hind'in diğer müşrik hanımları, şehitlerin müsle yapılarak kesilen organlarından gerdanlık yapmalarını teşvik ettiği^[102] ve hatta bunları Mekke'ye de alıp götürdükleri rivayet edilmektedir.^[103]

c) Müslüman Oluşu

Bedir savaşında Kureyşliler, yaklaşık yetmiş kayıp vermiş, bir o kadar kişi de esir edilmişti. Bu esirler arasında Ebû Süfyân'nın oğlu Amr'ın yanı sıra Hz. Peygamber'in kızı Zeyneb'in eşi Ebû'l Âs da bulunmaktaydı Allah Rasûlü (s), damadı Ebû'l As'ı serbest bırakırken ondan Zeyneb'i Medine'ye göndermesini talep etti.^[104] Ebû'l Âs, Mekke'ye dönünce, kardeşi ile birlikte Zeyneb'i babasının yanına. Medine'ye gönderecekti. Bu arada Zeyneb'in Medine'ye hicret etmek üzere gizlice hazırlandığının duyumunu alan Hind bt. Utbe, Zeyneb'e “*Amcamın kızı*” diyerek yol hazırlığı için yardım edebileceği teklifinde bulundu.^[105] Diğer yandan Zeynep, yolculuk planına zarar gelmesinden çekindiği için babasının yanına (Medine'ye) gitme gibi bir niyetinin olmadığını Hind'e söylemek zorunda kaldı.^[106] Hind bt.

[98] İbn Hişâm, *Sîre*, C. II, s. 69;

[99] Şâmî, *Sübül*, C. IV, s. 193; Diyarbekrî, Hüseyin b. Muhammed b. Hasan (ö. 990/1582), *Tarihü'l-hamîs fî ahvâli enfesi nefis*, I-II, Darü Sâdır, Beyrut, [t.y.], C. II, s. 425.

[100] Müsle, gözdağı vermek, korkutmak, intikam duygularını dindirmek gibi sebeplerle canlı ya da ölü insan ya da hayvan uzuvlarını tahrip veya keserek yapılan değişimlerdir. “Kişini yaratılışını değiştirecek etkiler bırakan yaptırımlardır. Tarihte Batı ve Doğu toplumlarında çeşitli dönemlerde uygulanan müsle, zaman zaman Arap toplumunda da uygulanıyordu. Hz. Peygamber (s) tarafından bu kötü âdet tasvip edilmemiş, amcası Hz. Hamza ve diğer bazı şehidlere Uhud'da yapılan bu uygulama onu derinden etkilemiş, üzülmiştir. Müsle ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Adnan Demircan-Yusuf Ziya Keskin, “Bedene İşkence Yöntemi olarak Müsle, Hz. Muhammed (s.a.v)'in Müsleye Yaklaşımı ve Bunun İslâm Kültürüne Yansımaları”, *Hz. Peygamber (s.a.v) Döneminde Kurumsal Yapının Oluşumu*, Der. Adnan Demircan, Sıyer Yayınları, 2015, s. 275- 295.

[101] İbn İshâk, *Sîre*, s. 327; Süheylî, *Ravz*, C. VI, s. 15; Makrîzî, *İmta'*, C. I, s. 163.

[102] İbn Seyyidinnâs, Ebû'l-Feth Fethüddin Muhammed b. Muhammed (ö. 734/1334), *Uyunü'l-eser fî fünûni'l-meğâzi ve's-Sıyer*, I-II, thk. İbrahim Muhammed Ramazan, Darü'l-Kalem, Beyrut 1414/1993, C. II, s. 27; Kandemir, “Hind b. Utbe”, *DİA*, C. XIIIIV, s. 65.

[103] Vâkıdî, *Meğâzî*, C. I, s. 286

[104] Aynur Uraler, “Zeyneb”, *DİA*, C. XLIV, s. 355-356.

[105] Taberî, *Târih*, C. II, s. 469; Beyhâkî, *Delâil*, C. III, s. 155; Süheylî, *Ravz*, C. V, s. 133.

[106] İbnü'l-Kesîr, *Bidâye*, C. V, s. 261-262.

Utbe, “Erkeklerin arasında olan şeyler kadınların arasına girmez” sözüyle^[107] belki de akrabalık gayreti ile olumlu bir tavır sergilemiş olabilir. Diğer bir rivayette Zeyneb’in Mekke’den gidişine mukavemet gösteren müşriklerle ona eşlik eden Kinâne b. Ebî Rebî (Zeyneb’in kayınbiraderi) arasında çıkan kavgaya şahid olan Hind’in “*Bunlar babanın (Hz. Muhammed) yüzünden*” diyerek Zeyneb’e serzenişte bulunduğu dile getirilmektedir.^[108]

Hind b. Utbe’nin Müslüman olması öncesindeki sürece ve Mekke’nin fethine kısaca temas etmek istiyoruz. Mekkeli müşriklerle Müslümanlar arasında 6/628 senesinde yapılan Hudeybiye anlaşması iki taraf arasında kısmen buzları erimesine sebep oldu. Anlaşmadan bir sene sonra yapılan “*Umretu’l-Kazâ*” maksadıyla Hz. Peygamber’in(s) Mekke’yi kısa süreli ziyareti öncesi Ebû Süfyân’nın kızı Ümmü Habîbe ile yaptığı evlilik ve kuraklığın hüküm sürdüğü bu süreçte Mekke’ye gönderilen hediyeler, aradaki düşmanlığın nispeten hafiflemesine vesile oldu. Kezâ, bu aşamada Halid b. Velîd, Amr b. Âs gibi müşriklerin önde gelenlerin müslüman olmaları da bu yakınlaşmaya işaret etmektedir. Diğer yandan Hind b. Utbe’nin oğlu Muâviye’nin, bu dönemde müslüman olduğu, ancak ailesinden gizlediği bazı kaynaklarda ifade edilse de birçoğu zayıf olan bu rivayetlere ihtiyatla yaklaşmak gerektiğini belirtmek durumundayız.^[109]

Mekkeli müşriklerin müttefiki Benî Bekr’in, Müslümanların müttefiki olan Huzâ’a kabilesi üzerine sadırması Hudeybiye anlaşması gölge düşürünce, Ebû Süfyân’nın Medine’ye gelip anlaşmayı teyit etme çabası bir fayda vermedi.^[110] Hz. Peygamber (s) 8/630 yılının Ramazan ayında hazırladığı büyük bir ordu ile Mekke’yi fethetmek için yola çıktı. Ancak Mekke sâkinlerinin Hz. Peygamber’e (s) karşı koyabilecek gücü olmadığı için, durup beklemekten başka çarelerinin olmadığı aşikârdı. Bu süreçte Hind’in gördüğü bir rüyanın Mekke’liler tarafından olumsuz yorumlandığı Vakîdî tarafından zikretmektedir.^[111] İçinde buldukları durumun

[107] İbn Hişâm, *Sîre*, C. I, s. 654. Kaynaklarda geçen bu rivayetin, Hind’in birçok yakınını kaybettiği, öfke ve kin duygularını yoğun olarak hissettiği Bedir savaşından kısa bir zaman sonra gerçekleşmesi dikkat çekici bir durumdur.

[108] İsbhânî, Ebû Nu’aym Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshâk b. Musa b. Mehrân (ö. 430/1038), *Marîfetü’s-Sahâbe*; thk. Adil b. Yusuf b. ‘Azzâzî, Daru’l-Vatan, Riyad, 1419/1998, Beyhâkî, *Delâil*, C. III, s. 156.

[109] Muâviye’nin Hudeybiye anlaşmasında, ya da Kaza Umresi esnasında Müslüman olduğuna dair birçok farklı rivayetle ilgi ayrıntılı bilgi için bkz. Aycan, *Saltanata...*, s. 33-34-35.

[110] Şâmî, *Sübü*, C. V, s. 205.

[111] Hind rüyasında “*Hacun’dan (Mekke’de bir bölge) sel halinde akan kanın Handeme’de (Mekke’de bir dağ) durduğunu*” görmüş ve bu rüya insanlar tarafından kötüye yorumlanmıştı. Vakîdî’de geçen diğer bir rivayete göre bu rüyayı gören Ebû Süfyân’dır. Bkz. Vakîdî, *Meğâzî*, C. II, s.785, 822.

vehametini kavrayan Mekke'nin lideri Ebû Süfyân b. Harb, İslâm ordusu henüz Mekke'ye girmeden önce derhal Hz. Peygamber'in yanına giderek bir görüşme yaptı ve müslüman olduğunu açıkladı.^[112] Onun herhangi bir mukavemet göstermeksizin, kayıtsız ve şartsız Hz. Muhammed'in (s) hâkimiyetine teslim oluşu, eşi Hind'in ciddi anlamda tepkisine sebep olmuştu.^[113] Hatta bu arada Hind'in eşinin sakalını çekiştirdiği, onun ne kadar kötü bir müzakereci olduğunu ifade ederek insanları onu öldürmeye teşvik ediyordu.^[114] Ebû Süfyân ise, Hind'in tepkisini aldırmadan durumun ciddiyetini insanlara izâh edip, uyarısına devam etti.^[115] Kezâ, Ebû Süfyân, "Kendine güvenmek seni aldatmasın" diyerek Hind'i sakinleştirmeye çalıştı. Hz. Peygamber'in (s) de "Ebû Süfyân'ın evi, Kâbe ve kendi evine girenlerin emniyette olduğu"nu insanlara duyurmaya devam ediyordu.^[116] Fakat Hind, ertesi gün müslüman olamaya karar verdiğini söylediğinde Ebû Süfyân sürede yaşanan bu değişimin sebebini merak ederek sordu. Hind de ona, "Vallahi, Allah'a bu geceki kadar ibadet edildiği görmemiştim. Onlar (Müslümanlar) kıyam, rükû ve secdeler yaparak geceyi namazda geçirdiler" diyerek takdir duygusunu itiraf etti.^[117] Bundan, bir taraftan uzun yıllar Mekke ve Kâbe'den uzak kalan müslümanların özlemlerini giderdikleri, diğer yandan ibadetlerindeki hal, tavır ve coşkularıyla Hind'in ne denli etkiledikleri anlaşılmaktadır.^[118]

Hind beraberinde bazı Kureyşli kadınlar^[119] olduğu halde, farklı rivayetlere göre kardeşi Ebû Huzeyfe ya da Hz. Ömer yahut da Hz. Osman'ın yanında müslüman olduğu halde^[120] Hz. Peygamber'in (s) yanına^[121] peçe-

[112] Ebû Süfyân'ın ilk planda Hz. Abbas'ın teşvik ve biraz da zorlamasıyla müslüman olduğu ifade etmek daha isabetli görülmektedir. Ebû Süfyân'nın daha sonraki süreçte imanının kuvvetlendiği, Huneyn gazvesinde Müslümanların zor duruma düştüğü esnada söylediği kendi ifadelerine istinaden bu değerlendirilmede bulunabiliriz.

[113] Vâkidi, *Meğâzi*, C. II, s. 822.

[114] Vâkidi, *Meğâzi*, C. II, s. 822; İbn Seyyidinnâs, 'Uyûn, C. II, s. 219.

[115] Muhammed Gazâlî (ö. 1996), *Fıkhü's-Sîre*, Darü'l-Kalem, Şam 1427, s. 380.

[116] İbn Hibbân, *Sîre*, C. I, s. 331.

[117] İbnü'l-Kesîr, *Bidâye*, C. VII, s. 29.

[118] Kandehevî, Muhammed b. Yûsuf b. Muhammed b. İlyas b. Muhammed b. İsmâil (ö. 1384/1927), *Hayatü's-Sahâbe*, I-V, thk. Beşar Avvâd Ma'ruf, Müessesetü'l Beyrut, 1420/1994, C. II, s. 84.

[119] Makrîzî, *İmta'* C. I, s. 397.

[120] Kandemir, "Hind bint Utbe", *DİA*, C. XVII, s. 64.

[121] Hanımlar bey'atının Safa tepesinde erkeklerin beyatından sonra ya da Ebtah'ta olduğuna dair farklı rivayetler vardır. Makrîzî, *İmta'*, C. I, s. 398.

li^[122] bir vaziyette gelmişti.^[123] O, Hz. Peygamber'e (s) "Ya Rasûlallah! Akrabalığının^[124] bana fayda vermesi için kendi zâtı için seçtiği dini güçlendiren Allah'a hamdolsun. Ya Muhammed! Ben Allah'a inanan ve Rasûlünü tasdik eden bir kadınam" diyerek peçesini açtı ve "Ben Hind bt. Utbe'yim" ^[125] "Geçmişte olanları bağışla ki, Allah da seni bağışlasın" dedi. ^[126] Allah Rasûlü (s) onu "Merhaba sana" diyerek selamladı. Hind "Allah'a yemin olsun ki Yeryüzünde bana çadır sahiplerinden olup da senin çadırından dolayı zelil olanlardan daha sevimli kimse yoktur. Allah'a yemin olsun ki, (bu gün) sabahladığımda, yeryüzünde bana, çadır sahiplerinden olup da senin çadırından dolayı aziz olanlardan daha sevimli kimse olmamıştır" dedi.^[127] Bunun üzerine Allah Rasûlü "Daha fazlası" diyerek gelen hanımlara Kur'an okudu ve onlardan biat aldı. Hanımlar arasından Hind, tokalaşmak istediğini söylediğinde, Allah Rasûlü "Benim bir kadına söylediğim söz, yüz kadına söylediğim söze denktir" buyurarak tokalaşmadan^[128] biatlerini aldı.^[129] Bazı rivayetlere göre Hz. Peygamber (s) Hind'in elini yırtıcı hayvana benzettiği için (kınasız olduğu için) biat almadı, bilahere değiştirdikten (kına yaptıktan) sonra onun biatını kabul etti.^[130]

[122] Hind Mekke'in fethi esnasında "Demi heder edilenler" arasındaydı. Bu kişiler, Hz. Peygamber ve Müslümanlara farklı sebeplerle zarar vermeye çalışmıştı. Sayılarının on kadar olduğu söylene de bu konuda tez çalışması yapmış Bayram Savaş'ın tespitlerine göre "Demi Heder Edilenlerden" yedisi öldürülmüş, on ikisi affedilmiş toplam on dokuz kişi zikredilmektedir. Demi heder edilenle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Bayram Savaş, *Mekke Feth'inde Demi Heder Edilenler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009.

[123] Hind'le birlikte gelerek Müslüman olan hanımların on kadar olduğunu ifade eden Vâkıdî şu isimleri zikreder; Ümmü Hakîm bt. Hâris b. Hîşam (İkrime b. Ebî Cehil'in eşi), Begüm bt. Muaddel (Safvan b. Ümeyye'nin Eşi), Fatuma bt. Velid b. Muğîre, Hind bt. Münebbih b. Haccâc (Abdullah b. Amr b. As'ın Annesi). Aynı rivayete göre Hind ve diğer hanımlar beyat için geldiğinde Hz. Peygamber (s), yanında kızı Fatımâ, eşi ve Abdulmuttalib oğullarından bir grup olduğu halde Ebtah (Mekke ile Mina arasında bir yer) bölgesinde bulunuyordu. Bkz. Vâkıdî, *Meğâzî*, C. II, s. 850; İbnü'l-Kesîr, Hz. Peygamber'in (s) Safâ tepesinde kadınlardan biat aldığına rivayet etmektedir. İbnü'l-Kesîr, *Bidâye*, C. VI, 216.

[124] Asabiyet olgusuna yapılan vurgu dikkat çekicidir.

[125] Taberî, *Târîh*, C. III, s. 62.

[126] Taberî, *Târîh*, C. III, s. 62

[127] Beyhâkî, *Delâil*, C. V, s. 101; İbn Hadîde, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Hadîde Ensârî, (ö. 783/1381), *el-Misbâhü'l-mudî' fi küttâbi'n-nebiyyi'l-ümmî (s.a.v) ilâ mülûki'l-arz min Arab ve Acem*, II, nşr. Muhammed Azimüddîn, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1405/1985., *Beyhâkî, Delâil*, C. 1, s. 121.

[128] Makrîzî, Hz. Peygamber'in hanımlarla bey'atleşme şekilleri ile ilgili şu rivayetleri zikreder: Hz. Peygamber (s) elinin üstüne konulan bir elbisenin üzerine hanımlar elini koymuşlardı. Diğer bir kavle göre su dolu bir kaba önce Hz. Peygamber (s) elini sokmuş, daha sonra hanımlar aynı kaba ellerini sokarak bey'at gerçekleşmişti. Makrîzî, *İmta'*, C. I, s. 398.

[129] Vâkıdî, *Meğâzî*, C. II, s. 850; İbn Sa'd, *Tabakât*, C. VIII, s. 188.

[130] Mizzî, Ebû'l-Haccâc Cemaleddin Yûsuf b. Abdurrahman b. Yûsuf (ö.742/134), *Tezhîbü'l Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, I-XXXV, thk. Beşar Avvâd Marûf, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1400/1980, C. XXXV, s. 245; Kandemir, "Hind Bint. Utbe", *DİA*, C. XVIII, s. 65.

Hind bt. Utbe'nin de aralarında olduğu bir grup hanımın bey'atlarını arz ederken, Allah Rasûlü onlara Mümtehine 60/12 ayetini okuyarak, önemli bazı konuları hatırlatmış, hatta onlardan söz almıştı. Zikri geçen hususlar Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, iftira atmamak,^[131] olarak ifade edilmektedir.^[132] Allah Rasûlü, hırsızlık yapılmamasından bahsedince Hind, "Ya Rasulullah (eşim) Ebû Süfyân cimri bir adamdır. Onun malından kendim ve çocuklarım için almamda herhangi bir sakınca var mıdır?" diye sordu.^[133] Allah Rasûlü, "Maruf olmak (yani ölçüyü fazla kaçırmamak şartıyla(alabilirsin))" diye cevap verdi.^[134] Hz. Peygamber (s) "çocuklarını öldürmezler" ifadesini kullandığında Hind, Bedir'de öldürülen yakınlarını imâ ederek "Bizde çocuk mu bıraktın?"^[135] diye serzenişte bulundu.^[136] Bu esnada orada hazır bulunan Hz. Ömer'in, Hind'in bu sözleri üzerine dengesi kaybedecek şekilde güldüğü, Allah Rasûlü'nün ise sadece temessüm ettiği^[137] rivayet edilmektedir.^[138] Hz. Peygamber (s) "Zina etmezler" buyurunca Hind'in, "Hiç hür kadın zina eder mi?" diyerek bu kötü fiilin Câhiliye anlayışında özgür hanımlara yakışmadığına dikkat çekmektedir.^[139]

Rivayete göre Hind bt. Utbe'nin eşi Ebû Süfyân'dan bir gün sonra müslüman olduğu, Allah Rasûlü'nün onların evliliklerini önceki nikahları üzere devam ettirdiği ifade edilmektedir.^[140] Hind bt. Utbe müslüman olduktan sonra evine döndüğünde, evinde bulunan putları parçalamış ve "Biz sizin yüzünüzden çok aldanmışız" diyerek geçmişe dönük pişmanlığını dile getirmiştir.^[141] Cariyesi ile, ateş üstünde kızartılmış iki oğlak ve bir deri

[131] Taberî, *Târîh*, C. III, s. 62.

[132] İbn Sa'd, *Tabakât*, C. VIII, s. 189

[133] İbn Sa'd diğer bir rivayette orada bulunan Ebû Süfyân'ın "Malımdan geçmişte aldığın şeyler sana helal olsun" dediği rivayet etmektedir. Allah Rasûlü'nün yaş gıda maddeleri için izin verip, kuru gıda maddelerini bu izne dâhil etmedi. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. VIII, s. 189.

[134] Beyhâkî, *Delâil*, C. V, s. 100; Makrîzî, *İmtai'ü'l-esmâ'*, C. XIII, s. 391.

[135] "قَدْ رَبَّنَاكُمْ صَغَارًا وَتَقْلِهِمْ (١) كِبَارًا", "Küçükken biz terbiye ettik, Büyükken siz öldürdünüz", İbnül-Kesîr, *Bidâye*, C. VII, s. 59.

[136] İbn Sa'd, *Tabakât*, C. VIII, s. 189.

[137] İbnü'l-Kesîr, *Bidâye*, C. VII, s. 59.

[138] Taberî, *Târîh*, C. III, s. 62.

[139] İbn Sa'd, *Tabakât*, C. VIII, s. 189.

[140] Halebî, Ebû'l-Ferec Nureddin Ali b. İbrâhîm b. Ahmed Halebî, (ö. 1044/1635), *es-Siretü'l-Halebiyye*, I-III, Dârü'l-Ma'ârif, Beyrut 1427, C. III, s. 138.

[141] Vâkıdî, *Meğâzî*, C. II, s. 871.

kaba koyduğu sütü, Hz. Peygamber'e (s) ikram etmek üzere gönderdi.^[142] Cariye, hanım efendisinin “koyunların bu dönem az kuzuladığı için ancak bu kadar gönderdim” şeklindeki jestini iletince, Hz Peygamber (s) Hind'in koyunlarına bereket duasında bulunmuştur.^[143]

Yaşının ilerlediği dönemlerde Halid b. Velîd ve Ebû Hureyre'nin, Hind'i ziyaret ettiklerinde, Halid “*Sanki O bir Arap atı gibiydi ve Onun yerinde bir erkek oturuyordu*” demek suretiyle ondan ne denli etkilendiklerini dile getirmiştir.^[144]

d) Yermük Savaşında

Hind b. Utbe İslâm döneminde de diğer Müslüman hanımlarla savaşa katılmıştır. 15/636 (kimi rivayetlere göre de 13/634) yılında Rumlara karşı yapılan Yermük savaşında Hind'in de aralarında bulunduğu Müslüman hanımların aktif rol aldıkları, hatta kendisinin “*Ey Müslümanlar sünnetsizleri kesin kılıçlarımızla!*” diyerek askerleri cesaret verdiği rivayet edilmektedir.^[145] Vefat etmesinden birkaç yıl önce Hind'in, bu şekilde savaş meydanında olması hala cesaret ve metanetini muhafaza ettiğini akla getirmektedir.

e) Ticaretle meşguliyeti

Câhiliye döneminde hanımların ticârî hayatta ne ölçüde yer aldıklarına dair bilgimiz, ne yazık ki belli başlı örnekleri dışında, oldukça sınırlıdır. Bunlar arasında Hz. Hatice gibi, elinde bulunan sermayeyi bir takım araçlar vasıtası ile kazanca dönüştüren az sayıda hanımın yanı sıra, el emeğini üretime dönüştürenler de söz konusudur. Hz. Peygamber'in (s) hicret sonrası oluşturduğu İslâm toplumunda miras, ticaret, mehir, ganimet gibi farklı sebeplerle kadının ekonomik hayata belki de daha fazla girmesi, varlık ve infak sahibi olmasının imkânı doğmuştu.

İslâm öncesi dönemde Hind bt. Utbe'nin herhangi bir ticarî faaliyette bulunup bulunmadığını tespit edemesek de, Hz. Ömer halife iken Beytül-mâl'den 4.000 dirhem borç aldığı ve bunu ticaretle kullandığı bilin-

[142] Hind'in koyunlarının çoğalması (bereketlenmesi) Hz. Peygamber'in mucizeleri arasında zikredilmektedir. Makrîzî, *İmta'* C. IV. s. 393.

[143] Vâkıdî, *Meğâzî*, C. II, s. 868. Hz. Peygamber'in duasının bereketiyle kısa bir süre içinde koyunlarının yavrulayarak çoğaldığı, Hind bt. Utbe'nin kendilerini İslâm'la şerefliendiren Allah'a hamdettiği gelen rivayetler arasındadır Makrîzî, *İmta'*, C. II. s. 398

[144] İbn Hamdûn, Ebu'l-Me'âlî Bahaeddin Muhammed b. Hasan b. Hamdun (ö. 562/1167), *et-Tezkiratü'l-Hamdüniyye*, I-X, thk. Bekr Abbas-Ihsan Abbas, Dârü Sâdır, Beyrut 1996, C. IX, s. 149.

[145] Rıza Savaş, *Râşid Halifeler Devrinde Kadın*, Ravza Yayınları, İstanbul, 1996, s. 233.

mektedir.^[146] Kelb kabilesinin bölgesine gidip, yaptığı alış-veriş sonucunda zarar etmiş, Medine'ye döndüğünde Ebû Süfyân kendisine bu ticareti hakkında sorunca “*Allah bilir*” diyerek durumunu gizlemek zorunda kalmıştı. Hind, Halife Ömer’e giderek ticarete giriştiğini ve bundan zarara uğradığını şikayet edince, Halife ona “*Borcun bana olsaydı^[147] almazdım, ne var ki Müslümanların malıdır*” diyerek borcunu ödemesini istemişti.^[148] Diğer yandan bazı rivayetlere göre bu dönemde Hind’in, Ebû Süfyân’dan boşanmış olmasına rağmen, yine de Hz. Ömer’in onun borcunu eski eşine ödettirdiği belirtilmektedir.^[149]

3) Şairliği

Câhiliye dönemi de dâhil olmak üzere Arap toplumunda öteden beri şiirin önemi büyüktü. Yazılı kültürün nispeten zayıf olduğu, buna karşılık sözlü kültürün zirveye eriştiği, özellikle şiirin duygu ve düşünceleri aktarmada etkin kullanıldığı da bilinmektedir. Bu anlamda en az erkekler kadar kadın şairlerin de edebî maharetlerini sergiledikleri kaynaklara yansımıştır. Şiiri hüzünden, sevince hayatın her aşamasında kullanan şâirelerden biri de Hind b. Utbe’dir.[150] Eşi Ebû Süfyân b. Harb’in satın aldığı bir cariye hakkında bir şiir yazınca, o da cariyeyi iade etmek durumunda kalmıştı.^[151] Ayrıca Hind b. Utbe’ye ait bazı veciz ifadeler de kaynaklara yansımıştır. Bunlar arasında; “Savaş sonrası savaş maliyetlidir”^[152], “Güç yeten şeyin hesabı olmaz/Güzel kadın ayna ister”^[153] bunlara örnek olarak zikredilebilir.

Hz. Peygamber’in (s) sahabîsi olmuş meşhur şair hanımlardan Hansâ kabileler arası savaşlardan birinde kardeşini kaybetmiş olduğu için kendisinden “*en büyük musibete uğramış kadın*” olarak bahsediliyordu. Hind b. Utbe de kardeşini, babasını, amcasını Bedir’de kaybetmekle daha büyük musibete muhatap olduğu iddası ile Câhiliye döneminin ciddi buluşmalarına şâhid olunan Ukaz panayırında Hansâ ile biraraya gelmişlerdi. Bu

[146] Kandemir, “Hind bint Utbe”, *DİA*, C. XVIII, s. 65.

[147] Şavaş, *Kadın*, s. 74,75.

[148] İbn Esîr, *Kâmil*, C. II, s. 438.

[149] Şavaş, *Kadın*, s. 75.

[150] İbn Hişâm, *Sîre*, C. II, s. 91, 92, 168.

[151] Şavaş, *Râşid*, s. 115.

[152] Huşenî, *İmlâ*, s. 229.

[153] Huşenî, Ebû Zer b. Ebû’r Rukeb Mus’ab b. Muhammed (Ebî Bekir) b. Mes’ûd b. el-Ciyânî el-Endülüsî, (ö. 604), *el-İmlâu’l-Muhtesar fi şerhi garîbi’s-Siyer*, nşr. Paul Brunel, Dârü’l Kü-tübi’l-İlmiyye, Beyrut, [t.y.], s. 204.

buluşmada en yakınlarının kaybını yaşayan iki kadın dertleşerek, karşılıklı mersiyeler okumuşlardı.^[154]

4) Vefatı

Mes'ûdî, Hind bt. Utbe'nin, Hz. Ebû Bekir'in babası Ebû Kuhâfe ile aynı sene vefat ettiğini bildirmektedir.^[155] Mamafih onun ölüm tarihi olarak Hz. Ömer'in hilafeti döneminde h14. yıl zikredilse de kimi müellifler Hz. Osman'ın hilafetini bildirir.^[156] İbn Asâkir, Halife Ömer'in, Yezîd b. Ebû Süfyân'nın vefatını, hem babası Ebû Süfyân'a hem haber vermek ve hem de taziyede bulunmak evini ziyaret ettiğini, evde eşi Hind'i gördüğünü, ona Ebû Süfyân'ın nerede olduğunu sorduğunu, onlara oğlu Yezid'in Şam'da hayatını kaybettiğini ve fakat diğer oğlu Muâviye'yi onun yerine vali tayin ettiğini bildirdiğini nakleder.^[157] Öyle anlaşılıyor ki, bu bilgiler ışığında Hind'in vefat tarihi ile ilgili kesin olarak bir şey söylemek mümkün olmasa da Hz. Osman'ın halifelîği ya da ondan bir az önce vefat etmiş olması daha makul görünmektedir.

Sonuç

İslâm tarihi, Câhiliye döneminden itibaren kendine özgü yapısıyla dikkat çeken farklı kimliklere tanık olmuştur. Geçmişte birçok toplumda olduğu gibi İslâm öncesi Arap toplumunda kadın, hadiselerin arka planında, netlikten uzak bilgilerle tanımlana gelmiştir. Hind bt. Utbe, Câhiliye kültüründe doğup büyümüş, İslâm davetiyle muhatap olmuş, hangi konumda olursa olsun etkin, gözünü budaktan sakınmayan, ait olduğu çevrede, pozisyonda rengini belli eden tavırları ile özgüveni oldukça yüksek bir kadın profili çizmektedir. Onun bir kadın olarak, Mekke aristokrasisinde yaşadığı dönemde ses getiren, doğru ya da yanlış yaptıklarıyla ilgi odağı haline gelmesinde etkili faktörler arasında, karakteri, yetiştiği ortamın etkisi de kuşkusuz büyüktür. Hemen her insan gibi o da yaşadığı çevrenin yanı sıra karşılaştığı olaylardan elbette bağımsız olarak düşünülmemelidir. Babası Utbe b.Rebî'a, eşi Ebû Süfyân, oğlu Muâviye gibi kendi dönemlerinde temayüz eden şahsiyetlerle olan yakınlığı ona pek çok müktesebât sağlamakta birlikte, cesaret, asalet ve özgüven

[154] İsfahâni, *Eğâni*, C. IV, s. 401.

[155] Mes'ûdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali (ö. 345/956), *et-Tenbîh ve'l İsrâf*, tsh. Abdullah İsmail Sâvî, Dârü's-Sâvî, Kahire, [t.y], s. 249.

[156] İbn Abdilberr, *İsti'ab*, C. IV, s. 1923.

[157] İbn Asâkir, *Târîh*, C. LXV, s. 252.

olgusunun Hind'in fitrî özelliği olduğu şüphe götürmeyen bir gerçektir. Uhud savaşındaki pozisyonu ile müslüman olduğu Mekke'nin fethi sürecindeki konumuyla alakalı değerlendirilmeler, hesaba katılması zorunlu ipuçlarını içermektedir. Son tahlilde, Hind bt. Utbe, görece erkek egemen Arap toplumunda kendine güvenen, bireysel ve toplumsal olaylarda fikir beyan etmekten çekinmeyen, doğruları için mücadele eden, kimi uygulamalarıyla uç noktalara savrulan, diğer teşkilatçı bir yapıya sahip bir kadın olarak karşımıza çıkmaktadır. Dileğimiz odur ki; bundan sonra yapılacak Siyer alanına katkı sağlayacak araştırmalarla, Câhiliye'den İslâmî döneme uzanan süreçte kadın profilleri, dikkat çeken yönleriyle ve bütüncül bir yaklaşımla ele alınmaya devam eder.

KAYNAKÇA

Kur'an-ı Kerim

Adem Apak, "İslâm Öncesi Arapların Ulûhiyet Anlayışında Kâhinlerin Yeri", *Cahiliye Araplarının Ulûhiyyet Anlayışı*, Ed. M. Mahfuz Söylemez, Ankara Okulu Yayınları, İstanbul, 2015.

Algül, Hüseyin, "Hamza", *DİA*, C. XV, s. 500-502.

Aycan İrfan, "Muâviye b. Ebû Süfyan", *DİA*, C. XXX.

Aycan İrfan, *Saltanata giden yolda Muâviye b. Ebî Süfyan*, Ankara Okulu, Ankara, 2014.

Bâcûrî, Abdullah b. 'Afîfî (ö. h.1364), *el-Mer'etü'l-'Arabîyyetü fî Câhiliyyetihâ ve İslâmihâ*, I-III, Mektebetü's-Sekâfe, Medine 1350/1932.

Başaran, Selman, "Ebû Huzeyfe", *DİA*, C. X, s. 159.

Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Câbir (ö. 279/892), *Ensâbü'l-Eşraf*, I-XV, thk. Süheyl Zekkâr-Riyad Ziriklî, Beyrut, 1417/1996.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali (ö. 458/1066), *Delâilü'n-nübüvve ve ma'rifetü ahvâli sahibi's-şerî'a*, I-VII, Dârü'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, [t.y.].

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm Cu'fî (ö. 256/870), *Sahîhü'l-Buhârî*, Muhammed b. Züheyr b. Nâsır en-Nâsır,[y.y.], 1422.

Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî Leysî (ö. 255/869), *el-Osmâniyye*, thk. ve şerh: Abdüsselam Hârun, Dârü'l-Cil, Beyrut, 1991.

Cevâd Ali (ö. 1408), *el-Mufassal fî tarîhi'l-'Arab kable'l İslâm*, I-XX, Dârü's-Sâkî, [y.y.] 1422/2001.

Çelebi, İlyas Çelebi, "Kâhin", *DİA*, C. XXIV, s. 171.

Demircan, Adnan, "Utbe b. Rebî'a", *DİA*, C. XLII, s. 235-236.

- Demircan, Adnan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2015.
- Demircan, Adnan-Keskin, Yusuf Ziya, “Bedene İşkence Yöntemi olarak Müsle, Hz. Muhammed (s.a.v)’in Müsleye Yaklaşımı ve Bunun İslâm Kültürüne Yansımaları”, *Hz. Peygamber (s.a.v.) Döneminde Kurumsal Yapının oluşumu*, Der. Adnan Demircan, Siyer Yayınları, 2015, s. 275-295.
- Diyarbakrî, Hüseyin b. Muhammed b. Hasan (ö. 990/1582), *Tarihü'l-hamîs fî ahvâli enfesi nefîs*, I-II, Darü Sâdır, Beyrut, [t.y.].
- Endelûsî, Ebû'l-Hasen Ali b. Musa b. Sa'îd Mağribî (h. 685), *el- Mürkisat ve'l-Mutribat*, [y.y.], [t.y.].
- Gazâlî, Muhammed (ö. 1996), *Fıkhu's-Sîre*, Darü'l-Kalem, Şam 1427.
- Hâkim, Ebû Abdullah İbnü'l-Beyyi' Muhammed Hâkim en-Nisâburî (405/1014), *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, I-IV, thk. Mustafa Abdülkâdir 'Atâ, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990/1411.
- Halebî, Ebû'l-Ferec Nureddin Ali b. İbrâhim b. Ahmed Halebî, (ö. 1044/1635), *es-Siretü'l-Halebiyye*, I-III, Dârü'l-Ma'ârif, Beyrut 1427.
- Halife b. Hayyat, Ebû Amr eş-Şeybani (ö. 240/854) *Tabakatü halife b. Hayyatrivaye Ebî İmran Musa b. Zekerıyyâ Yahyâ et-Tüsteri li-Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Ezdi :Tabakatü'r-ruvât*. thk. Süheyl Zekkar, Dârü'l- Fikir,[y.y.], 1993.
- Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2015.
- Hamidullah, Muhammed, “Hayber”, *DİA*, C. XVII, s. 21.
- Harman, Ömer Faruk, “Kâhin”, *DİA*, C. XXIV, s.170.
- Huşenî, Ebû Zer b. Ebû'r Rukeb Mus'ab b. Muhammed (Ebî Bekir) b. Mes'ûd b. el-Ciyânî el-Endülûsî, (ö. 604/), *el- İmlâu'l- Muhtesar fî şerhi garîbi's-Siyer*, nşr. Paul Brunel, Dârü'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, [t.y.].
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Cemaleddin Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubî Nemîrî, (ö. 463/1071), *el-İsti'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*, I-IV, thk. Ali Mahmut Becâvî, Dârü'l-Cil, Beyrut 1992/1402..
- İbn Abdirabbih, Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, (ö. 328/940), *el-'İkdü'l-Ferîd*, I-VIII, Dârü'l Kütübi'l-İlmiyye, 1404.
- İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye el-Haşimî el-Bağdadî (ö. 245/860), *el-Muhabber*, tsh. Ilse Lichtenstadter Dârü'l-Afâkı'l-Cedîde, Beyrut, [t.y.].

- İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye el-Haşimî el-Bağdadî (ö. 245/860), *el-Münemmak fi Ahbâri Kureys*, tsh. Hurşid Ahmed Fâruk, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1405/1945.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-'Askalânî (ö. 852/1449), *el-İsâbe fî temyizi's-sahâbe*, I-VIII, thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Mua'vviz, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995.
- İbn Hamdûn, Ebu'l-Me'alî Bahaeddin Muhammed b. Hasan b. Hamdun (ö. 562/1167), *et-Tezkiratü'l-Hamdûniyye*, I-X, thk. Bekr Abbas-İhsan Abbas, Dârü Sâdır, Beyrut 1996.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temîmî el-Bustî, *es-Sikât*, Dâiratü Me'ârifî'l-Osmâniyye, Haydarabâd, 1393/1973.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temîmî el-Bustî (ö. 354/965), *el-İhsân fi Takrîbi Sahihi İbn Hibbân*, I-XVIII, Mü'essetü'r-Risâle, Beyrut 1988.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temîmî Ebû Hâtim Dârimî el-Bustî (ö. 354/965), *es-Sîretün-Nebeviyye ve Ahbâru Hulefâ*, I-II, el-Kütüb Sekâfiye, Beyrut, 2014
- İbn Hîşam, Ebû Muhammed Cemâleddîn Abdülmelik (ö.218/833), *es-Sîretü'n-Nebevî*, I-IV, thk. Muhammed Ali Kutub, Beyrut, 1992..
- İbn İshâk Muhammed b. İshak b. Yesâr b. Muttalibî el-Medenî (ö. 151/767), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Ahmed Ferîd el-Mizyâdî, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2009.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' Zührî (ö. 230/845), *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, I-VIII, thk. Ali Muhammed, thk. Muhammed Abdudukadir Atâ, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990/1410.
- İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Sikatüddîn Ali b. Hasan b. Hibetullâh (ö. 571/1176), *Târîhü Medîneti Dimaşk*, I-LXXX, thk. Ömer b. Garâme el-Amrî, Dârü'l-Fikr Beyrut 1995.
- İbn Hadîde, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Hadide Ensârî, (ö. 783/1381), *el-Misbâhü'l-mudî' fi küttâbi'n-nebiyyi'l-ümmî (s.a.v) ilâ mülûki'l-arz min Arab ve Acem*, I-II, nşr. Muhammed Azimüddîn, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1405/1985.
- İbn Seyyidinnâs, Ebû'l-Feth Fethüddin Muhammed b. Muhammed (ö. 734/1334), *'Uyunü'l-eser fi fünûni'l-meğâzi ve's-Şemâil ve's-Siyer*, I-II, thk. İbrahim Muhammed Ramazan, Darü'l-Kalem, Beyrut 1414/1993.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed Bağdâdî (ö. 597/1201), *el-Müdhîş fi 'Ulumi'l-Kur'an ve'l-Hâdis ve'l-lüğa ve 'Uyuni't-tarîh ve'l-va'z*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1985/1405.

- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed Bağdâdî (ö. 597/1201), *el-Müntezam fî târihi'l-ümem ve'l-mülûk*, I-XIX, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992/1402.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerîm (ö. 630/1233), *el-Kâmil fî't-Târih*, I-X, thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî, Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1997.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerîm (ö. 630/1233), *Üsdü'l-ğabe fî ma'rifeti's-sahâbe*, I-VIII., thk. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdülmevcud, Dârü'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1415/1994.
- İbnü'l-Kesîr, Ebü'l-Fida' 'Îmâdüddin İsmail b. Ömer b. el-Kesir el-Kureşî, el-Basrî (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-nihâye*, I-XXI, thk. Abdullah b. Abdullah b. Muhsin b. Türkî, Dârü'l-Hicre, Beyrut, 2004.
- İsbehânî, Ebu Nuaym Ahmed b. Abdullah b. Ahmed ishak b. Musa b. Mehran (ö. 430/1038), *Marifetü's-Sahabe*; thk. Adil b. Yusuf b. Az-zâzî, Daru'l Vatan, Riyad, 1419/1998.
- İsfahânî, Ali b. Hüseyin b. Muhammed Ebü'l-Ferec (ö. 357/967), *el-Eğânî*, I-XXV, Dârü İhyai't-Türasi'l-'Arabî, Beyrut, 1415.
- İsfahânî, Ebü Kâsım Hüseyin b. Muhammed Râğib, *Muhâdarâtü'l-üdebâ ve Mühâverâtü'ş şu'arâ ve'l belâğa*, I-II, Şirketu Darü'l-Erkâm b. Ebî'l Erkâm, Beyrut, 1420.
- Kandehlevî, Muhammed b. Yûsuf b. Muhammed b. İlyas b. Muhammed b. İsmâil (ö. 1384/1927), *Hayatü's-Sahâbe*, I-V, thk. Beşar Avvâd Ma'ruf, Müessesetü'l Beyrut, 1420/1994.
- Kandemir, M. Yaşar, Hind bint Utbe, *DİA*, C. XIIIIV, s. 64-65.
- Makdisî, Muhtâr b. Tâhir, (ö. 355/966), *el-Bed' ve't-târih*, I-VI, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Por Said, [t.y].,
- Makrîzî, Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir (ö. 845/1442), *İmtâ'ü'l-esmâ' bimâ li'n-nebî mine'l-ahvâl ve'l-embvâl ve'l-hafede ve'l-metâ'*, I-XV, thk. Muhammed Abdülhâmid en-Nemîsî, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1420/1999..
- Mes'ûdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali (ö. 345/956), *et-Tenbîh ve'l İşrâf*, tsh. Abdullah İsmail Sâvî, Dârü's-Sâvî, Kahire, [t.y].
- Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemaleddin Yûsuf b. Abdurrahman b. Yusuf (ö.742/134), *Tezhîbü'l Kemâl fî Esmâ'r-Ricâl*, I-XXXV, thk. Beşar Avvâd Marûf, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1400/1980.
- Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767), *Tefsîr-i Kebîr*, thk. Abdurrahman Şet-tâte, Dârü'l-İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut, 1423.

- Mübarekfurî, Safiyyürrahmân *er-Rahîkû'l-Mahtûm*, Dârü'l-Hilâl, Beyrut 1985
- Nehrevânî, Ebû'l-Ferec Mu'âfâ b. Zekerıyyâ b. Yahyâ Mu'âfâ (ö. 390/1000), *el-Celîsü's-sâlihü'l-kâfî ve'l-enîsü'n-nâsîhü's-şâfî*, thk. Abdülkerîm Sâmî Cündî, Dârü'l- Kütübî'l-İlmiyye Beyrut 2005
- Nesaî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Aliyyi'l- Horasânî (ö. 303/915), *el-Müctebâ mine's-Sünen: es-Sünen es-Suğrâ li'n-Nesâî*, thk. Abdulfettâh Ebû Ğudde, Mektebetü'l-Matbuati'l-İslâmiyye, Halep 1986/1406.
- Nüveyrî, Şehabeddin Ahmed b. Abdülvehhab b. Muhammed (733/1333), *Nihâyetü'l-ereb fî fünîni'l-edeb, I-XXXIII*, Dârü'l-Kütübî'l-ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, Kahire, 1423
- Özşenel, Mehmet “Sâlim Mevlâ Ebû Huzeyfe”, *DİA*, C. XXXVI, s. 49-50.
- Sallâbî, Ali Muhammed Muhammed. *ed-Devletü'l-Ümeviyye: 'avâmilü'l-iz-dihâr ve teda'iyâtü'l-inhiyâr*, I, II, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut, 1429/2008, C. I, s. 54.
- Savaş, Bayram, *Mekke Feth'inde Demi Heder Edilenler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009.
- Savaş, Rıza, *Râşid Halifeler Devrinde Kadın*, Ravza Yayınları, İstanbul, 1996.
- Süheylî, Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed (ö. 581/1185) *er-Ravzü'l-Ünüf fî Şerhi's-Sîreti'n-Nebeviyye li'bni Hişâm*, I-VII., thk. Ömer Abdüsselam Selâmî 2000, Darü'l-İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 2000.
- Şahin Utku, Nihal, “Biyografik Tarih Yazımı İçinde Siyer”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013/1, sayı: 44, s. 263-290.
- Şâmî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Yûsuf b. Ali (ö. 942/1536), *Sübülü'l-hüdâ ,ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd*, 1I-XII., thk. Şeyh âdil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Muavviz, Dârü'l Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1993.
- Şemseddin Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, Sad. M. Mahfuz Söylemez-Mustafa Hizmetli, Ankara Okulu Yayınları, İstanbul, 2013, s. 144.
- Taberî, Ebû Cafer b. Cerîr Muhammed b. Cerîr b. Yezîd (ö. 310/923), *Tarihü't-Taberî (Tarihü'l-ümem ve'l-mülûk)*, I-XI, Haz. 'Ureyb b. Sa'd el-Kurtûbî, Dârü't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1387.
- Uraler, Aynur, “Zeyneb”, *DİA*, C. XLIV, s. 355-356.
- Vâkıdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vâkıd es-Sehmî el-Medenî (ö. 207/823), *Kitâbü's-Siyer ve'l-Meğâzi*, I-III, thk. Marsden Jones, Darü'l-İlâmî, Beyrut, 1989.

- Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748/1348), *Tarihü'l-İslâm ve vefeyatü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*, thk. I-XV, thk. Beşar Avvâd Maruf, Dârü'l-Garbi'l-İslâm, [y.y.], [t.y.], C. II, s. 166.
- Zübeyrî, Ebû Abdullah Mus'ab b. Abdullah b. Mus'ab b. Sâbit b. Abdullah b. Zübeyr, (ö. 236/851) *Nesebu Kureyş*, nşr. Lefî Brovençal, Darü'l Ma'rife Kahire, [t.y.],

